

# 'Goed gemaakt?'

**'Collectief trauma, nationalisme en de Afrikaner elite  
van de Boerenoorlog tot de Unie van Zuid-Afrika in  
1910'**

**Kamila Van Maris  
3504395**

**[k.c.c.vanmaris@students.uu.nl](mailto:k.c.c.vanmaris@students.uu.nl)**

**Scriptie 'Goed en Fout in de Boerenoorlog'  
18 juni 2012**

## **INHOUDSOPGAVE**

|  |    |
|--|----|
| Inleiding  | 3  |
| Methodologie   | 5  |
| Politieke Kaart van Zuidelijk Afrika, 1908                       | 9  |
| Hoofdstuk I: De Boerenoorlog 1899-1902                           | 10 |
| Hoofdstuk II: Afrikaner nationalisme vóór de Boerenoorlog        | 12 |
| Hoofdstuk III: Collectieve trauma's                              | 18 |
| Hoofdstuk IV: Afrikaner elite en trauma in de aanloopt naar Unie | 23 |
| Conclusie  | 36 |
| Literatuurlijst  | 38 |

## INLEIDING

Meer dan honderd jaar na de beëindiging van de Boerenoorlog in 1902, is dit conflict nog steeds een onderwerp dat de gemoederen bezig houdt; 'the last gentlemen's war', Groot-Brittannië's laatste grote koloniale oorlog, een oorlog van de blanken, of toch een oorlog waarbij de hele Zuid-Afrikaanse bevolking betrokken was? Een totale oorlog waarbij de burgerbevolking hard getroffen werd en de eerste oorlog waarin de media en de beïnvloeding van het publiek van invloed waren; de Boerenoorlog kan op verscheidene wijzen als keerpunt in de Zuid-Afrikaanse geschiedenis gezien worden.

Slechts acht jaar nadat de Afrikaners en de Britten de Vrede van Vereeniging hadden getekend, schudden de voormalige vijanden elkaar de hand bij de eenwording van Zuid Afrika. De Britten die zich in de aanloop en gedurende de oorlog sterk hadden gemaakt voor de verbetering van de positie van de zwarte bevolking, gaven die zwarte bevolking op om de oorlog zo snel mogelijk te beëindigen. De Boeren verzoenden zich na de oorlog met de Britten, die tijdens de oorlog concentratiekampen opgericht hadden ter 'bescherming' van de burgerbevolking, maar waarin duizenden Afrikaners om waren gekomen. Deze tegenstrijdigheden lijken op een moeilijke vrede te wijzen. Hoewel het vredesverdrag formeel het einde van de oorlog markeerde, betekende dit volgens Bill Nasson niet dat dit het definitieve einde van de oorlog was:

'[I]t's meaning continued to be fought over between camps of South African empire loyalists and defeated but unreconciled Afrikaner republicans. (...) a war of arms was to continue as a war of words for those for whom the Anglo-Boer war became a crucial building-block of a nationalist Afrikaner history, 'a myth of national origin'.<sup>1</sup>

Dat de Boerenoorlog een traumatiserende ervaring was voor Afrikaners op het individuele vlak, als ook voor het Afrikanervolk als gemeenschap, wordt door verschillende auteurs erkend, zoals door John Boje en Fransjohan Pretorius<sup>2</sup>, en Ina Snyman:

'Years of fighting and resisting, of struggling to survive, to preserve a few family members, a few possessions or a little dignity leave permanent scars; scars which change the personality and leave individual and national obsessions.'<sup>3</sup>

Individuele ervaringen en obsessies zijn echter niet noodzakelijkerwijs overeenstemmend met nationale obsessies. In de 'Theory of Cultural Trauma' wordt gesteld dat een trauma pas een

---

<sup>1</sup> B. Nasson, *The Boer War: The Struggle for South Africa* (Cape Town 2010) 285.

<sup>2</sup> In hun artikel: J. Boje en F. Pretorius, 'Kent gij dat volk: The Anglo-Boer War and Afrikaner identity in postmodern perspectives', *Historia* Vol. 56 (2011) 59-72.

<sup>3</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 474-501, 478.

collectief trauma kan worden doormiddel van 'human agency'; als een individu of een groep claimt dat er een collectief trauma bestaat:

'Trauma is not the result of a group experiencing pain. It is the result of this acute discomfort entering into the core of the collectivity's sense of its own identity. Collective actors 'decide' to represent social pain as a fundamental threat to their sense of who they are, where they came from, and where they want to go.'<sup>4</sup>

Hoewel verscheidene auteurs het collectieve trauma van de Boerenoorlog benoemen, veelal in samenhang met de impact van dit trauma op het Afrikaner nationalisme, dat zich in de opmaat naar de institutionalisering van de Apartheid sterk zou ontwikkelen, wordt weinig duidelijkheid gegeven op de vraag *hoe* dit proces in zijn werk ging. Wanneer heeft het Afrikaner nationalisme zich zo sterk ontwikkeld zoals de auteurs stellen? In deze scriptie ga ik onderzoeken in hoeverre de wonden die de Boerenoorlog achterliet bij de Boerenbevolking een rol hebben gespeeld en zijn 'geclaimd' als collectief trauma in de directe nadagen van de oorlog. In hoeverre hebben collectieve trauma's een nationalistische functie gehad bij de vorming van de Unie van Zuid Afrika in 1910 ontworpen door de Afrikaner politieke elite?

Daarvoor is het nodig de wortels van het Afrikanernationalisme van vóór de oorlog te onderzoeken. Was er voor de oorlog überhaupt sprake van een gevoel van nationaliteit of gemeenschap onder de Afrikaners? Het 'trauma' van de Boerenoorlog bestaat uit verscheidene facetten. In deze scriptie wordt onderzoek gedaan naar de volgende drie aspecten van het oorlogstrauma: de concentratiekampen waarin burgers ter bescherming ondergebracht werden, maar waar zoveel burgers stierven dat een substantieel deel van de kleine Afrikaner populatie omkwam. Daarnaast bracht het verlies van de Britten in 1902 de overheersing van het imperialisme met zich mee. In de chaos van de oorlog had een deel van de zwarte bevolking een andere rol aan kunnen nemen als in de traditionele Afrikaner maatschappij, in vele gevallen wisten de Afrikanen zich in een beter positie te brengen. De 'Cultural Trauma Theory' van Jeffrey Alexander biedt een handvat om het Afrikaner trauma van de Boerenoorlog nader te onderzoeken en zo de functie van het trauma in de directe nadagen van de oorlog tot aan de vorming van de Unie te onderzoeken.

---

<sup>4</sup> J.C. Alexander et al., *Cultural Trauma and Collective Identity* (Berkeley 2004) 11.

## METHODOLOGIE

### Nationalisme

In het alledaagse gebruik van het begrip 'nationalisme' wordt vaak voorbijgegaan aan de complexiteit van het concept. Een verduidelijking van het concept 'nationalisme' en het gebruik van dit begrip in de context van deze scriptie is op zijn plaats. Een breed geaccepteerde definitie van nationalisme is afkomstig van de filosoof en antropoloog Ernest Gellner:

'Nationalism is primarily a political principle, which holds that the political and the national unit should be congruent.

Nationalism is a sentiment, or as a movement, can best be defined in terms of this principle. Nationalist sentiment is the feeling of anger aroused by the violation of the principle, or the feeling of satisfaction aroused by its fulfillment. A nationalist movement is one actuated by a sentiment of this kind.<sup>5</sup>

Nationalisme kan dus worden gezien als de wens van een gemeenschap tot congruentie van politieke natie en de subjecten van de natie, de gemeenschap zelf. Gellner merkt daarbij op dat nationalisme vaak opleeft bij de overgang van pre-industriële naar industriële samenlevingen. Bij de vestiging van een onpersoonlijke samenleving, waarbij de individuen als onderling inwisselbaar beschouwd kunnen worden, dient nationalisme ter vervanging of aanvulling van de complexe structuur van lokale groepen en de gemeenschapszin die gebaseerd zijn op volksculturen die lokaal beleefd en gereproduceerd worden. Nationalisme is een ideologie waarin er vanuit gegaan wordt dat de eigen etnische groep een dominante positie in de natiestaat inneemt, waarbij pijlers van de identiteit, zoals taal of religie, ingebed zijn in de officiële symboliek en wetgeving. Gellner onderstreept de functionaliteit van een gedeelde cultuur voor de effectiviteit van moderne organisaties en bureaucratieën.<sup>6</sup>

Ook Antropoloog Thomas Hylland Eriksen benadert nationalisme als een onpersoonlijke vorm van sociale organisatie om integratie te bereiken. Het belangrijkste verschil in de sociale organisatie is het verschil tussen 'insiders' en 'outsiders', burgers en niet-burgers. Hoewel het hele systeem abstract en ondoordringbaar lijkt voor de burger, gaat deze er vanuit dat er aan zijn behoeftes tegemoet wordt gekomen. Tegelijkertijd wordt de natie metaforisch als een enorm systeem van bloedverwanten of als een religieuze gemeenschap weergegeven, wat een gevoel van herkenning geeft.<sup>7</sup>

In zijn boek *Imagined Communities* stelt antropoloog Benedict Anderson centraal dat, hoewel het doel van elke vorm van nationalisme is een bepaald beeld van de samenleving of een groep te presenteren als een natuurlijk gegeven, nationalisme geen natuurlijk fenomeen

---

<sup>5</sup> E. Gellner, *Nations and Nationalism* (Oxford 2006) 1.

<sup>6</sup> B. O'Leary, 'Ernest Gellner's diagnoses of nationalism: a critical overview, or, what is living and what is dead in Ernest Gellner's philosophy of nationalism?', in: J. Hall ed., *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism* (1998) 40-88, 47.

<sup>7</sup> T.H. Eriksen, 'Ethnicity versus Nationalism', *Journal of Peace Research* Vol. 8:3 (1991) 263-278, 266.

is. Naties zijn een geconstrueerde politieke gemeenschap, waarvan de leden het merendeel van de leden van de gemeenschap nooit persoonlijke zullen leren kennen, en toch bestaat er een gemeenschapsgevoel. Een 'geconstrueerde notie' impliceert het bestaan van 'constructeurs' van nationalisme, actoren die baat hebben bij het bestaan van een nationalistische ideologie. Gellner en Anderson zien moderniserende elites als baathebbers van nationalistische ideologieën, om zo de 'massa' te mobiliseren en moderniseringen te bewerkstelligen.<sup>8</sup> Collectieve identiteiten worden voortdurend geconstrueerd en gezekerd, niet alleen met betrekking tot het heden en de toekomst, maar ook door de reconstructie van het gemeenschappelijke verleden.<sup>9</sup> Nationale nederlaag, schande en trauma's kunnen factoren zijn die de constructie van een dominant maatschappelijk perspectief aanmoedigt, waarin het individuele verhaal opgaat en de gemeenschap dichter tot elkaar komt. Een belangrijk aspect van de nasleep van elke oorlog is de 'aftermyth', waarin complexiteit en tegenstrijdigheden gladgestreken worden ter bevordering van samenhang, continuïteit en het afsluiten van het verleden.<sup>10</sup> De 'aftermyth' kan voor ideologische doeleinden gebruikt worden om de collectiviteit van een ervaring te benadrukken.

### **Cultural Trauma Theory**

Wanneer leden van een gemeenschap het gevoel hebben een verschrikkelijke gebeurtenis te hebben meegemaakt die onuitwisbare sporen heeft achtergelaten op het groepsbewustzijn, het geheugen voor altijd heeft gemarkeerd en een onherroepelijke en fundamentele invloed op de groepsidentiteit heeft gehad spreekt Jeffrey Alexander van een 'Cultural Trauma', ook wel een collectief trauma.<sup>11</sup>

Een collectief trauma hoeft echter niet te betekenen dat alle individuen gelijke ervaringen hebben doorgemaakt tijdens de 'traumatische gebeurtenis', of de gebeurtenis überhaupt als traumatisch ervaren op dat moment. Een collectief trauma wordt door de samenleving of deelnemers in de samenleving gecreëerd:

'events do not, in and of themselves, create collective trauma. Events are not inherently traumatic. Trauma is a socially mediated attribution.' Want: 'Traumatic status is attributed to real or imagined phenomena, not because of their actual harmfulness or their objective abruptness, but because these phenomena are believed to have abruptly and harmfully, affected collective identity. (...) collective beliefs often assert the existence of some national trauma. In the course of defining national identity, national histories are constructed around injuries that cry out for revenge.'<sup>12</sup>

---

<sup>8</sup> B. Anderson, *Imagined Communities* (London 2006 [1983]) 6.

<sup>9</sup> J.C. Alexander et al., *Cultural Trauma*, 22.

<sup>10</sup> J. Boje en F. Pretorius, 'Kent gij dat volk', 60.

<sup>11</sup> J.C. Alexander et al., *Cultural Trauma*, 1.

<sup>12</sup> Ibidem 8: 10.

Een belangrijk onderdeel van het collectieve trauma is de 'aftermyth'. Door de suggestie van samenhang, continuïteit en gelijke ervaringen in een historische gebeurtenis kan een collectief trauma en wraakgevoelens gevoed worden.

Als we er vanuit gaan dat collectieve trauma's constructies zijn, impliceert dit dat er ook 'constructeurs' bestaan. De gemeenschap als geheel maakt geen beslissingen, maar individuen die onderdeel zijn van de gemeenschap. 'Collective actors' kunnen 'beslissen' de pijn van een traumatische gebeurtenis te representeren als een fundamentele bedreiging van de collectieve identiteit: wie zij zijn, waar zij vandaan komen en waar zij naartoe willen. De culturele constructie van een trauma begint met een 'claim' waarin aanspraak wordt gemaakt op een fundamenteel letsel, de schending van een 'heilige' waarde, een narratief over een destructief sociaal proces en een oproep tot het emotionele, institutionele en symbolische herstel en wederopbouw van dit letsel. De claims worden gemaakt door wat Max Weber 'carrier groups' noemde: collectieve entrepreneurs van het trauma proces, die er in ideologisch en materieel opzicht baat bij hebben als het trauma wordt uitgedragen. De carrier group heeft haar plaats in de sociale structuur van de maatschappij waarmee zij de mogelijkheid heeft de claims te verwoorden en een diepere betekenis voor de anderen in de gemeenschap te geven. Een 'carrier group' kan zowel elitair als uit een gemarginaliseerde klasse afkomstig zijn. Ook kan het een claim op nationaal niveau gemaakt worden, waarbij de eigen natie tegen een vermeende vijand wordt afgezet.<sup>13</sup> De 'carrier group' die in deze scriptie centraal staat is de Afrikaner politieke elite, de blanke groep mannen die aan de wieg stonden van de Unie van Zuid-Afrika in 1910, met als kopstukken Jan Smuts, Louis Botha, president Steyn en John X. Merriman.

In het onderzoek zullen de volgende vier categoriën als hulpmiddel voor de analyse dienen. Zij zullen niet steeds afzonderlijk genoemd worden, maar worden verweven in de tekst. Deze vier aspecten zijn van belang om succesvol een nieuw representatief narratief van de gemeenschap te construeren:

- (1) *de aard van het letsel*: wat heeft de specifieke slachtoffergroep meegemaakt en de brede gemeenschap waar de specifieke slachtoffergroep deel van is;
- (2) *de aard van het slachtoffer*, bestond er een specifieke groep slachtoffers of waren was 'het volk' het slachtoffer;
- (3) *de relatie van het trauma slachtoffer met het grote publiek*: ervaren de slachtoffergroep en het brede publiek een gedeeld gevoel van identiteit en is het brede publiek in staat om de ervaring van de slachtoffergroep symbolisch te delen?;
- (4) *erkenning van de verantwoordelijke*, wie is de 'antagonist', de dader die het trauma heeft veroorzaakt?<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> Ibidem 11.

<sup>14</sup> Ibidem 1-5.

## De bevolking van Zuid-Afrika en terminologie

In de Zuid-Afrikaanse context en de verscheidenheid van bevolkingsgroepen in het land, is het van belang deze termen te verhelderen, aangezien er verschillende termen in omloop zijn om verscheidene groepen aan te duiden. De 'Afrikaners' en 'Boeren' zijn de blanke afstammelingen van de vroege Hollandse en Hugenoten kolonisten, hun taal is het Afrikaans. Voor het uitbreken van de oorlog werden de 'Afrikaners' vooral geassocieerd met, vaak geschoolde, stedelingen die zich zeer bewust waren van hun 'Afrikaner identiteit' ten opzichte van buitenlanders, maar een minderheid vormde ten aanzien van de 'Boeren' afkomstig van het platteland.<sup>15</sup> De 'Engelstalige Zuid-Afrikanen' stammen van de Britse kolonisten af. Hoewel het begrip later rekbaarder werd, en ook Engelstaligen zich als 'Afrikaner' konden typeren, wordt het woord 'Afrikaner' in dit onderzoek gebruikt als het gaat om Afrikaanstalige, blanke inwoners van Zuid-Afrika. Tot de negentiende eeuw, en de eerste helft van de twintigste eeuw bestond er bittere concurrentie tussen de grofweg twee groepen blanke kolonisten. Als er over 'ras' gesproken werd ging het dan ook niet over de blanke bevolking tegenover de zwarte bevolking, maar werd er onderscheid gemaakt tussen Engelstaligen en Afrikaanstaligen.

De 'Afrikanen', 'Bantu' en 'inheemsen' zijn de oorspronkelijke zwarte bevolking van het land van Bantu origine. De term 'kleurling' wordt zowel gebruikt om mensen met een gemengde raciale achtergrond, als de inheemse bevolking in het westen van het land zoals de Khoi en de San aan te duiden. Met 'Indiërs' wordt verwezen naar personen en hun nakomelingen afkomstig van het Indische subcontinent.<sup>16</sup>

In deze scriptie zullen de termen zo veel mogelijk gebruikt worden als in de originele bronnen. In de bronnen wordt echter niet altijd nauwkeurig onderscheid gemaakt tussen de groepen, als gevolg hiervan bestaat de mogelijkheid dat vooral de termen 'Afrikaner' en 'Boer' door elkaar lopen. Ook het gebruik van in de huidige context onacceptabele termen zoals *kaffer* (zwarte), worden gebruikt als dit in de historische context past.

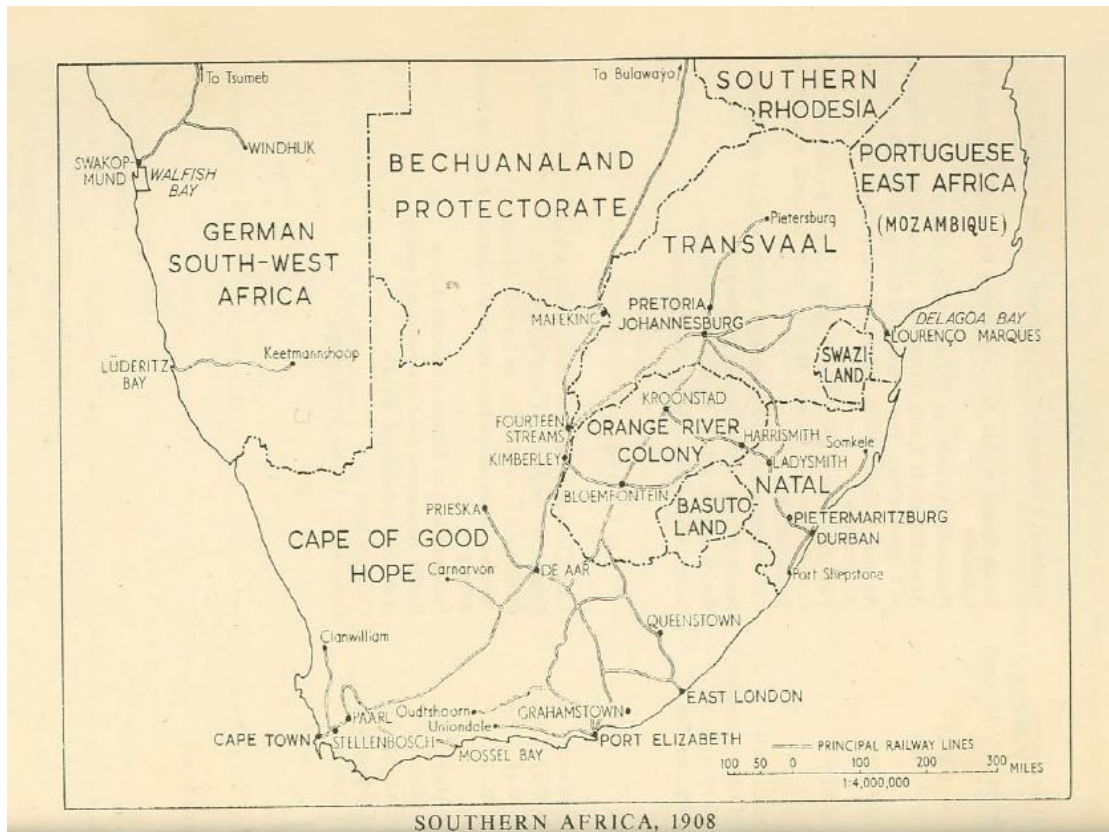
---

<sup>15</sup> J. Boje en F. Pretorius, 'Kent gij dat volk', 63.

<sup>16</sup> C.R. Nixon, 'The conflict of Nationalisms in South Africa', *World Politics* Vol. 11:1 (1958) 45.



Politieke kaart van zuidelijk Afrika, 1908<sup>17</sup>



<sup>17</sup> L.M. Thompson, *The Unification of South Africa, 1902-1910* (Oxford 1960) xvi.

## HOOFDSTUK I: DE BOERENoorlog 1899-1902

Terugblikkend op de Boerenoorlog kan deze worden gezien als een conflict tussen enerzijds de Britse imperialistische overheersingsdrang en anderzijds de politieke onafhankelijkheid en culturele identiteit van twee jonge staten, de Transvaal en Oranje Vrijstaat, met als inzet de controle over een enorme grondstoffenrijkdom, de Zuid-Afrikaanse goud- en diamantmijnen.<sup>18</sup> De ontdekking van het Zuid-Afrikaanse goud kwam op het moment dat de competitie van de Europese machten om de macht in Afrikaanse gebieden op zijn hoogtepunt was, en Groot-Brittannië zich internationaal steeds veeleisender opstelde.<sup>19</sup> De helft van de jaarlijkse productie van diamanten en een kwart van de goudproductie op wereldschaal waren afkomstig uit de mijnen van Zuid-Afrika, waarmee het een belangrijke plaats in de wereldeconomie innam.<sup>20</sup>

Vóór de ontdekking van de kostbare grondstoffen was de economie gebaseerd op landbouw, vee en schapen, met wol als belangrijkste exportproduct. Het gebied achter de Oranje rivier was grotendeels onbewoond en werd bewoond door verspreide Voortrekkers families, inheemse Afrikaanse stammen en rondtrekkende missionarissen. Binnen zes jaar na de ontdekking van het goud in de Rand waren de goudvelden verdeeld en bracht het goud welvaart en de industriële revolutie naar de Transvaal, tot ongenoegen van president Paul Kruger. Het verschil tussen de Afrikaners en de Britten wordt treffend beschreven door W.H. Vatcher:

'The Afrikaner was content to remain, for the time being, what he commonly was called – a Boer or farmer. By contrast, the British, long an industrial people, eagerly sought diamonds and gold- a contrast that emphasized the difference between the practical minded Briton and the Calvinist Boer. (...) The *Uitlanders* worshipped their idols in the temples of Stock Exchange, whereas the Boers were still adhering to the laws of Moses. The new-comers were building up their future on bank credit while the Boers saw security only in the possession of land and stock.'<sup>21</sup>

Alle mijnbouwondernemingen in de Rand waren in het bezit van buitenlandse kapitalisten, het merendeel was in Britse handen. De geschoolde arbeid werd veelal door Britse immigranten – de *Uitlanders* – uitgevoerd, ongeschoolde arbeid werd vooral door zwarte Afrikanen op basis van korte termijncontracten gedaan. London had belang bij controle over het gebied om een stabiele toevoer van goud naar London te waarborgen en daarmee de Britse positie in de wereldeconomie te handhaven na de invoering van de Goudstandaard in 1870.<sup>22</sup> President Kruger was niet van plan de controle van de republiek op te geven, waarbij hij de goudmijnen

<sup>18</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 21; J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires": Elite Consolidation and the Union of South Africa, 1902-12', *Canadian Journal of History* XLV (2010) 83-103, 87.

<sup>19</sup> G.M. Frederickson *White Supremacy: A Comparative Study in American & South African History* (New York 1981) 194-195; L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 3.

<sup>20</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*.

<sup>21</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager: The Rise of Afrikaner Nationalism* (London 1965) 13.

<sup>22</sup> B. Nasson, *The Boer War: the Struggle for South Africa* (Cape Town 2010) 45-46.

als inkomstenbron gebruikte. Na een bittere concurrentiestrijd over toegang tot de spoorwegen en de tarieven, had de Transvaal in 1895 een spoorweg naar de Delagoa Baai, waardoor de toegang tot de Transvaalse mijnvelden niet meer gecontroleerd werd door de Britten. Dit bood Kruger de mogelijkheid ongestraft zijn tarieven te verhogen en spoorwegtol te eisen, daarnaast weigerde hij de Uitlanders een stem in de Transvaalse regering te geven.<sup>23</sup>

In een poging de ontevreden Uitlanders toch een stem te geven en een opstand te stimuleren werd in 1895 de Jameson Raid uitgevoerd door Dr. Leander S. Jameson, een vriend van Cecil Rhodes, minister-president van de Kaap en een van de machtigste mijnmagnaten en de dominante figuur in de *De Beers Consolidated Mines*, eigenaar van bijna de gehele diamantindustrie. De Raid liep echter uit op een fiasco, waarna Cecil Rhodes moest aftreden als minister-president.<sup>24</sup> Veel Afrikaners vermoedden dat de Britse minister van Koloniën, Joseph Chamberlain op de hoogte was van Rhodes' en Jameson's plannen. De onverzettelijkheid van Kruger en het aanzien dat hij onder zijn eigen volk genoot werd door de gebeurtenissen vergroot.<sup>25</sup> In de daaropvolgende jaren vonden onderhandelingen plaats om de kwestie te sussen, de relaties tussen de partijen verslechterde echter steeds meer. Ogenscheinlijk stond het stemrecht van de *Uitlanders* als centraal in de onderhandelingen, maar in feite ging het om de strijd tussen de politieke onafhankelijkheid van de Afrikaners, en de controlezucht van het Britse imperialisme.<sup>26</sup> Groot-Brittannië profileerde zich als beschermheer van de *Uitlanders*, die in de republieken onderdrukt zouden worden en als Britse onderdanen beschermd moesten worden. De *Uitlanders* zelf voelden echter weinig voor politiek en het politieke spel.

Een laatste kans om oorlog te vermijden werd in augustus aangeboden door Kruger's jonge staatsadvocaat Jan Christiaan Smuts. Deze werden echter verworpen door Chamberlain, waarna de twee Boeren republieken, inmiddels verbonden door een militaire alliantie en bewapend tot op de tanden, een ultimatum tot 12 oktober 1899 stelden om de aangeboden voorwaarden te accepteren. Ook Groot-Brittannië had zijn troepenmacht in Zuid-Afrika aanzienlijk versterkt, en in oktober 1899 brak de oorlog uit.<sup>27</sup>

De oorlog zou de geschiedenis ingaan als the 'last gentleman's war', verwijzend naar de nobele vorm van oorlogsvoering. Aanvankelijk behaalden de Boerencommando's successen op de Engelsen. Ondanks dat de Boeren niet gewend waren te vechten tegen een andere blanke natie, en de strategie van hun voorvaderen was geweest weg te trekken van de koloniale overheersers, waren zij aan het begin optimistisch over een positieve afloop van de oorlog. Door hun geschiktere wapens, schietvaardigheid en kennis van het terrein hoopten de Boeren gauw van de Britten af te zijn, net als 19 jaar eerder in Majuba tijdens de eerste Boerenoorlog.<sup>28</sup> Na een versterking van hun troepen tot de grootte van de gehele Blanke bevolking in de republieken bij elkaar, en na enkele cruciale tactiekwijzigingen ging het de

<sup>23</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager* 12; 21; 29; L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 3.

<sup>24</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 27.

<sup>25</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 4.

<sup>26</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 87.

<sup>27</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 4.

<sup>28</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 480.

Britten voor de wind. Als reactie hierop gingen de Boerencommando's over op guerrilla oorlogstactieken, waarin kleine, beweeglijke troepen aangevoerd door Afrikaner commando's zoals J.C. Smuts, Louis Botha en president Steyn van de Oranje Vrijstaat de sterkere en beter uitgeruste vijand uitdaagden en probeerden te verwarren met onverwachte acties.<sup>29</sup> Het Britse leger, onvoorbereid op niet-conventionele oorlogsvoering, was aanvankelijk verward, maar herstelde zich en erkende dat de guerrilla fase van de oorlog een andere aanpak vergde. Door middel van de constructie van een lint van blokhuizen, met elkaar verbonden door prikkeldraad, werd getracht de bewegingsvrijheid van de Boeren te beperken. Daarnaast waren de Boerencommando's als guerrilla strijders afhankelijk van de steun van de bevolking. Het gebruik van de tactiek van de verschroeide aarde door de Engelsen, vernietigde het Boerenbestaan in de koloniën. Boerderijen en voorraden werden verbrand, het vee gedood en de gewassen van het land vernietigd in grote delen van de twee koloniën, waarmee grote vluchtelingstromen op gang gebracht werd.<sup>30</sup> Vanaf 1900 werden concentratiekampen opgericht om de zwervende boerenbevolking op te vangen en de steun en terugvalbasis van de republikeinse commando's te verkleinen.

De oorlog werd vanaf het begin door zowel de Britten als de Boeren als een conflict tussen twee blanke naties beschouwd, een *white men's war* waar de zwarte bevolking niet bij betrokken zou moeten worden omdat beide partijen vreesden dat inheemse stammen de oorlog als een kans zouden kunnen zien om in opstand te komen tegen de heersende blanke autoriteit om hun eigen positie te verbeteren. Ondanks de opvatting dat gekoloniseerde inheemse stammen niet gebruikt zouden moeten worden in confrontaties tussen blanke mogendheden, werd er door beide partijen gebruik gemaakt van Afrikaanse hulpkrachten.<sup>31</sup> De hulp van de zwarte bevolking in de vorm van verkenningen, bewaking, hulp bij transport, spionage, het overbrengen van boodschappen en verdediging van stukken grond was doorslaggevend voor de versterking en het uithoudingsvermogen van de krijgsmachten.<sup>32</sup> Vooral aan Britse zijde was de bijdrage van de zwarte collaborateurs onmisbaar dankzij hun kennis van het land en de vijandigheid tegen de Boeren die de Britten voor hun eigen doel konden misbruiken. Tegen het einde van de oorlog werkten er voor elke van de in totaal 90 kolommen van Kitchener, minstens 50 zwarte spionnen als 'oren en ogen' voor de Britten.<sup>33</sup> Hoewel veel Afrikanen te lijden hadden onder het gebruik van de verschroeide aarde tactiek door de Britten, en velen in concentratiekampen stierven, waren zij meer dan slechts pionnen in de *white men's war*.<sup>34</sup> Boerderijen die leegstonden doordat de bewoners gevlucht waren of in concentratiekampen verbleven konden bewoond worden, en het loon voor samenwerking met het Britse leger was relatief goed, waardoor de mogelijkheid bestond wat te sparen

---

<sup>29</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 87-88; I. Liebenberg, 'Jan Christiaan Smuts and somatic experience: From guerilla to holist and back again' in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 87-122, 98.

<sup>30</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 221; 232; L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 12.

<sup>31</sup> L. Changuion, 'Settling old scores, or just caught in the crossfire?' in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 217-230, 217-218.

<sup>32</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 309.

<sup>33</sup> L. Changuion, 'Settling old scores', 218.

<sup>34</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 301.

tijdens de oorlog om daarna niet tegen een hongerloon voor de Boeren in de mijn of op de boerderijen te hoeven werken.<sup>35</sup>

Kitchener's gebruik van de tactiek van de verschroeide aarde en het interneren van de Boerenbevolking in vluchtelingkampen bleken effectieve methodes om de Boeren uit te putten en daarmee de guerrillaoorlog te beëindigen, want naast het psychologische effect van de concentratiekampen raakten de guerrillatroepen uitgeput door de wijdverspreide vernietigingen en de steeds kleiner wordende speelruimte door gebrek aan uitvalsbasisen. Als gevolg lieten de commando's zich in op vredesbesprekingen, waarna op 31 mei 1902 de Vrede van Vereeniging ondertekend werd.<sup>36</sup>

Dit betekende dat, voor het eerst sinds de Grote Trek, alle Zuid-Afrikanen weer onder het gezag van de Britse kroon vielen. Toch was er geen sprake van een Zuid-Afrikaanse eenheid, daarvoor waren de verschillen tussen de zelfbesturende Kaap Kolonie en Natal, en de recentelijk geannexeerde Transvaal en Oranje Rivier Kolonie te groot.<sup>37</sup> Lord Milner, na de oorlog tot gouverneur van Transvaal benoemd, zette zich in voor een efficiënte wederopbouw van de twee nieuwe koloniën die waren gevormd na de oorlog: de Transvaal en de Oranje Rivier Kolonie. Met behulp van Milner en zijn Kindergarten - een groep jonge mannen, opgeleid in Oxford en door Milner op sleutel posities in het Transvaalse bestuur gezet – werd getracht de wederopbouw van het land spoedig op gang te brengen.<sup>38</sup> Toch erkende ook Milner in april 1903 dat het conflict in Zuid Afrika nog niet voorbij was: 'the South African struggle continues. It has changed in character, it is not longer with bullets, but it is war still.'<sup>39</sup>

---

<sup>35</sup> Ibidem, 309.

<sup>36</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 88; B. Nasson, *The Boer War*, 214.

<sup>37</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 4.

<sup>38</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 88; L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 12.

<sup>39</sup> Geciteerd in: W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 33.

## HOOFDSTUK II: AFRIKANER NATIONALISME VÓÓR DE BOERENoorlog

Over de vraag in hoeverre er sprake was van een gemeenschappelijke 'Afrikaner identiteit' in de periode voor de Boerenoorlog, en wanneer het Afrikaner nationalisme ontstaan is, bestaat onenigheid tussen historici. De twistende historici erkennen echter allen, onafhankelijk van hun visie op het beginpunt van het Afrikaner nationalisme, dezelfde nationale mythen zoals de 'herkomstmythe':

'Doie volk van Suidafrika het op die see ontstaan, op die magtige Atlantiese Oseaan toe die ligte seilskepies van die hollands Oos-Indiese Kompanjie maandelank op die lewende waters gedobber het met Jan van Riebeeck en sy klompie Hollanders – op weg na Tafelbaai. (...) Die passagiers voel hulle spoedig soos één grote familie. Waar, in die 17<sup>de</sup> eeu die reis van holland na die Kaap etlike maande geduur het, kan ons begryp hoe daar 'n sterk groepsgees onder die passagiers aangegroei het, nog meer versterk deur die gemeenskaplike gevaar wat hulle bedreig het in die woelende waters onder die ligte skepies en 'n gemeenskaplike doel in die reis: 'n 'volksplanting' an die Kaap van Goeie Hoop.'<sup>40</sup>

Na de komst van gevluchte Franse Hugenoten in 1688 versmolten de Hollanders en de Franse Hugenoten tot een homogene groep blanken met dezelfde vaderlandsliefde voor Zuid-Afrika. Volgens de herkomstmythe vormden de Afrikaners Calvinisten van West-Europese afkomst al een natie voor de komst van de Engelsen naar de Kaap in 1795, die als doel hadden de controle over de handelsroute naar India te vergroten.<sup>41</sup> J.A. Coetzee ziet de bezetting van de Kaapkolonie door de Britten in 1806 als katalysator voor een gevoel van gemeenschappelijke identiteit bij de Afrikaners en versterking van: '(...) die aparte groep aan die Kaap, wat sigself reeds as stiefmoederlik behandel beskou het deur die Hollandse Staat, [is] deur die afsnyding van die Hollandse Staat tot volle selfbewussyn [ge]kom.'<sup>42</sup> Tussen de Britten de Afrikaners vond nauwelijks vermenging plaats. Het verschil tussen deze twee blanke bevolkingsgroepen wordt door Coetzee beschreven als het verschil in loyaliteit aan een natie: 'Die kenmerk van 'n volk is sy patriotisme: *die groep in Suidafrika met 'n Britse patriotisme was Britse volk in Suidafrika; die groep in Suidafrika met 'n Afrikaanse patriotisme was die Afrikaanse volk.*<sup>43</sup> H. Adam en Hermann Giliomee betwijfelen echter dat er rond 1806 sprake was van een 'nationaal bewustzijn', hoewel zij niet bestrijden dat er mogelijkwerwijs sprake was van een gevoel van gemeenschappelijk afkomst en bestemming.<sup>44</sup>

Slechts dertig jaar na de verovering van de Kaapkolonie door de Britten, ontstond als reactie op de kolonisatie de Grote Trek. Na drie decennia Engelse overheersing heerste grote ontevredenheid over het 'liberale' beleid van de Britten ten aanzien van de zwarte bevolking,

<sup>40</sup> J.A. Coetzee, *Nasie-wording in Suidafrika: 'n sielkundige sleutel vir die politieke probleem van Suidafrika* (Potchefstroom 1931) 13-14.

<sup>41</sup> T. D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom: Power, Apartheid and the Civil Religion* (Berkeley 1980) 2.

<sup>42</sup> J.A. Coetzee, *Nasie-wording in Suidafrika*, 15-16.

<sup>43</sup> Ibidem 17-18.

<sup>44</sup> H. Adam en H. Giliomee, *The rise and crisis of Afrikaner power* (Cape Town 1979) 98.

dat werd opgevat als verachting tegenover de Boeren. Deze ontevredenheid in combinatie met enkele grensoorlogen tegen de inheemse bevolking, waaronder de 'Kaffer oorlog' in 1834, deed de Afrikaners concluderen dat de Britse vlag geen bescherming bood aan het Afrikaner deel van de Kaapse bevolking, waarna tienduizend Afrikaners, of *Voortrekkers*, in ossenwagens naar het noorden trokken.<sup>45</sup> De pioniermigranten vertrouwden op de bestemming die God voor het Afrikanervolk had, en dat het zijn wil was de gevaren tijdens de Grote Trek te overwinnen. De memorabele slag bij Bloedrivier op 16 december 1838 was het bewijs dat de Afrikaners het uitverkoren volk waren. In de aanloop naar de slag zwoeren de Afrikaners dat als God hun de overwinning zou schenken, zij elk jaar op deze dag de grootsheid van God zouden vieren. Er werd een *laager* gebouwd, een cirkel van ossenwagens, van waaruit de Afrikaners het vele malen grotere, vijandige Zululeger overwonnen. Hoewel in feite het bezit van vuurwapens de beslissende factor in de strijd was geweest, kenden de voortrekkers de overwinning toe aan de inmenging van God, het gevoel het door God uitverkoren volk met een speciale missie te zijn werd hierdoor versterkt. 16 december werd benoemd tot een grote feestdag: 'Geloftedag' of 'Dingaansdag', genoemd naar de verslagen Zulukoning Dingaen. Na hun omzwervingen en de overwinning bij Bloedrivier vestigden de Afrikaners zich en werd de republiek Natalia gesticht. De oorspronkelijke Zulu bevolking werd van hun vruchtbare land gedreven, en een deel van de Zulu's werden als slaaf aan de Boeren ondergeschikt.<sup>46</sup>

Na vier jaar werd Natal geannexeerd door de Britten, waarna de Voortrekkers uit protest verder trokken. De Boerenvrouwen lieten de Britse afgezant weten dat zij liever blootsvoets over de Drakensberg zouden lopen – naar de vrijheid of naar de dood –, dan zich aan Britse overheersing over te geven. En zij hielden hun woord. Aan de andere kant van de Drakensberg werden de twee onafhankelijke Republieken Transvaal of Zuid-Afrikaanse Republiek (ZAR) en de Oranje Vrijstaat gesticht waar de Boeren zich vestigden.<sup>47</sup> In 1877 werd echter ook de Transvaal door de Britten geannexeerd onder dezelfde voorwendselen als Natal: de slechte behandeling van de zwarte bevolking door de Boeren. Dit leidde tot grote woede bij de Boeren, die toenam toen de Britten geen gehoor gaven aan een petitie tegen de annexatie van de Transvaal, getekend door 6.800 van de 8.000 inwoners van de Transvaal.<sup>48</sup> Aangevoerd door de koppige Transvaalse leider Paul Kruger werd in de jaren 1880-81 de *Eerste Vryheidsoorlog* uitgevochten, een korte oorlog die gewonnen werd door de Boeren in de beslissende slag bij Majuba. De Boeren identificeerden zich in hun strijd met 'het volk van Israel dat voor gerechtigheid en onafhankelijkheid in het Beloofde Land vocht', waarmee de spirituele ondertoon in het republikeinse Afrikanerdom verstevigd werd.<sup>49</sup>

Vanaf het einde van de eerste Boerenoorlog verslechterde de relatie tussen de Britten en de Transvalers. De Transvalers werden steeds achterdochtiger ten aanzien van de Britten en

---

<sup>45</sup> G. M. Frederickson *White Supremacy*, 170.

<sup>46</sup> T. D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, 4-6; B. Nasson, *The Boer War*, 23; G. M. Frederickson *White Supremacy*, 173-175.

<sup>47</sup> G. D. Scholtz, *Generaals Hertzog en Smuts en die Britse Ryk* (Johannesburg 1974) 1; C.R. Nixon, 'The conflict of Nationalisms', 45; T. D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, 7.

<sup>48</sup> G. D. Scholtz, *Generaals Hertzog en Smuts en die Britse Ryk* (Johannesburg 1974) 1; C.R. Nixon, 'The conflict of Nationalisms', 45; T. D. Moodie, *The Rise of Afrikanerdom*, 7.

<sup>49</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 288.

het Afrikaner nationalisme werd steeds militanter. Aangevoerd door de Transvalers werd een gevoel van eenheid opgewekt onder de Afrikaners in de republieken door bewust aanspraak te maken op de Afrikaner trots, dit tot irritatie van de Britten. Een Afrikaner oppert in een brief in maart 1886: 'Let us bear ourselves as one nation; for how wonderful it will be, of Gods wills, when our United flag flies over South Africa.'<sup>50</sup> F.A. van Jaarsveld ziet de Eerste Boerenoorlog als het ontstaanspunt van het Afrikanernationalisme. De periode daarvoor beschrijft hij als het proces van nationale bewustwording, maar niet van nationale eenheid. De Grote Trek ziet hij als de *verspreiding* en opsplitsing van het Afrikanervolk waardoor zelfstandigheid verkregen werd. Door het volk door een gedwongen federatie in 1877 te verenigen onder Britse vlag werd het hele volk geraakt en vond *geestelijke vereniging* plaats.<sup>51</sup>

Hermann Giliomee bestrijdt dat er enigheid of een gevoel van eenheid bestond tussen de Afrikaners in de West Kaap en in de republieken. Hoewel de eerste Boerenoorlog de solidariteit met de Afrikanerbroeders en het 'Afrikanergevoel' doet opleven in de Kaap en de anti-Britse sentimenten versterkt, verzwakt dit gevoel van eenheid weer opvallend snel na de oorlog. In 1887 nemen de spanningen tussen de Kaap en Transvaal toe door onenigheid over spoorweg- en handelsverdragen, waarna de Kaapse politicus 'Onze Jan' Hofmeyr Kruger waarschuwt:

'We must admit having noticed a cooling off of the warm feeling of attachment to the cause of our Transvaal brothers that showed itself from 1877 to 1881. We fear that unless events take another course it will soon be almost impossible to obtain in the Cape Colony a similar expression of sympathy for you as on that occasion.'<sup>52</sup>

Nadat Francis William Reitz, een aanhanger van Kruger en ervan overtuigd dat de Boeren zich moesten verenigen om het hoofd te bieden aan Britse overheersing, aan de macht komt in de Oranje Vrijstaat, sluiten de twee republieken een defensief verbond in 1889.<sup>53</sup>

De koloniën verschilden zowel in politiek als cultureel opzicht sterk van elkaar. Door de invloed van het Britse rijk was in De Kaapkolonie, net als in Natal, een liberalere traditie ontstaan dan in de republieken, ook ten opzichte van niet-Europeanen. De Afrikaners die achterbleven in de Kaapkolonie accepteerden geleidelijk de Britse openbare orde en de gelijkheid van personen voor de wet. Toen de Kaap in 1854 representatief bestuur verkreeg was het stemrecht niet gebaseerd op huidskleur, maar op basis van eigendom en geslacht.<sup>54</sup> De meerderheid van de Boeren woonde echter in de twee onafhankelijke republieken. Maar ook tussen de republieken bestonden verschillen en was er geen sprake van eensgezindheid tussen de verscheidene groepen Boeren. Dit blijkt ook uit de aanvankelijk terughoudende houding van president Steyn van de Oranje Vrijstaat ten aanzien van Vrijstaatse deelname

---

<sup>50</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 17.

<sup>51</sup> F.A. van Jaarsveld, *Die Ontwaking van die Afrikaanse Nasionale Bewussyn: 1868-1881* (Johannesburg 1957) 170.

<sup>52</sup> H. Giliomee, 'Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915', *Journal of Southern Africa Studies* Vol. 14: 1 (1987) 38-63, 43.

<sup>53</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 26.

<sup>54</sup> *Ibidem* 11; 14.



aan de tweede Boerenoorlog, een mening die breed gedeeld werd onder de Vrijstaters. In een telegram aan Joubert, commandant-generaal in de Transvaal, verklaart plaatsvervangend staatsgeneraal P.G.W. Grobler: 'It is your [the Transvaal's] war. We are merely coming to your aid.'<sup>55</sup> In 1887 had Kruger de Oranje Vrijstaat al benaderd met het voorstel een federatie te vormen ter versterking van de Afrikaner positie ten aanzien van de Britten in de Kaap en Natal. Toenmalig president Jan Hendrik Brand van de Oranje Vrijstaat voelde hier echter weinig voor, bedankte vriendelijk en adviseerde Kruger de *Uitlanders* te vriend te houden en het probleem op te lossen. Hoewel Brand de onafhankelijke status van de Oranje Vrijstaat wilde behouden stond hij niet vijandig tegenover de Britten.<sup>56</sup> Ina Snyman ziet juist het *gebrek* aan diepe haatgevoelens tegenover de Britten bij de Boeren als reden van het verschijnen van bittere pamfletten om met propaganda de 'hearts and minds' van de Boeren voor zich te winnen.<sup>57</sup> In *A Century of Wrong*, geschreven door Smuts en in 1900 uitgevaardigd door Staatssecretaris F.W. Reitz van de Zuid-Afrikaanse Republiek, wordt het onrecht beklagd dat de Britten in de voorgaande eeuw de Boeren aangedaan hebben. De boodschap in het pamflet is dat de Afrikaners zich sterk verzet hebben tegen de overheersing en dit zullen blijven doen:

"Door de smartvolle geschiedenis van ons verleden prijken hunne roemrijke daden tegen Bantu en Brit als de leidstarren om voor de nakomelingschap den weg te wijzen naar het einddoel van al de opofferingen en rondzwerfingen van ons diepgeteisterd volk."<sup>58</sup>

Een duidelijk onderscheid tussen 'wij', de Afrikaners en 'zij', de Bantu, de Britten en alles wat niet-Afrikaans is, is te herkennen. In 1872 merkte de Kaapse procureur-generaal op over de Afrikaners: "Regarding themselves as the lawful occupants of the country, they desire to keep Africa for themselves, and to keep down English interests and institutions."<sup>59</sup>

Het dilemma 'de ander' stond centraal in de vroege ontwikkeling van het Afrikaner nationalisme. De Grote Trek werd geïnitieerd naar aanleiding van de Britse overheersing en de Britse omgang met de zwarte bevolking. Er zijn auteurs die suggereren dat de belangrijkste aanleiding voor de Grote Trek de afschaffing van de slavernij in het Britse imperium was, andere auteurs nuanceren dit beeld door andere factoren zoals de sociaaleconomische verschillen tussen de rurale Boeren en de urbane Engelstaligen en de verscheidene Bantu-oorlogen.<sup>60</sup> In de aanloop van de Tweede Boerenoorlog werd beklemtoond dat de belangrijkste voorwaarde voor het voortbestaan van de Afrikaners was the consequente onderwerping van de Afrikaanse gemeenschappen, belangrijker dan de onafhankelijkheid van het Britse Empire.<sup>61</sup>

<sup>55</sup> Geciteerd in: J. Boje en F. Pretorius, 'Kent gij dat volk', 62.

<sup>56</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 21.

<sup>57</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 480.

<sup>58</sup> F.W. Reitz, *Een Eeuw van Onrecht* (Dordrecht 1900) 2.

<sup>59</sup> H. Gillomee, 'Western Cape Farmers', 43.

<sup>60</sup> F.A. van Jaarsveld, *Die Ontwaking*.

<sup>61</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 67.

### HOOFDSTUK III: COLLECTIEVE TRAUMA'S

#### **De existentiële bedreiging**

De tijden dat twee legers tegenover elkaar stonden in een oorlog was voorbij. De Boerenoorlog was een totale oorlog, waarbij hele bevolkingsgroepen de gevolgen en vernieling van de oorlog voelden. Om de guerrillacommando's te verzwakken en de Boerenbevolking ervan te weerhouden de commando's te ondersteunen, brachten de Britten vanaf 1900 mannen, maar vooral vrouwen en kinderen in 'concentratiekampen' onder. Naast het dwarsbomen van de Boerencommando's hadden de kampen als doel het grote aantal vluchtelingen dat door de koloniën zwierf op te vangen en te bewaren voor hongersnood.

Hoewel de intenties die leidden tot de oprichting van de kampen humanitair waren, bestond er een verschil tussen de intenties en de uiteindelijke uitkomst. Bij aankomst in de kampen waren velen zwak en ondervoed, wat in combinatie met de gebrekkige hygiëne in de kampen leidde tot het uitbreken van epidemische ziektes zoals tyfus, dysenterie, kinkhoest, difterie en de mazelen. Door het onvermogen van de Britten om de overvolle kampen efficiënt en effectief te besturen was er gebrek aan dokters, verpleging en medicijnen, waardoor grote menselijke verliezen geleden werden. Vooral de kindersterfte was hoog; meer dan driekwart van de dodelijke slachtoffers was kind, en vooral de strenge wintermaanden van 1901 eisten hun tol.<sup>62</sup>

De behandeling van de burgerbevolking in de kampen was, op enkele uitzonderingen na, ruw en minachtend. De veelal slechte behandeling in de kampen leidde ertoe dat vooral de waardigheid en de eigenwaarde van de Boeren vrouwen tijdens de oorlog werd aangetast, de meeste Boeren mannen hadden de kans hun eer op het slagveld te verdedigen. De ideologische betekenis van de strijd verhoogde het uithoudingsvermogen van de betrokken Boeren. Als mensen in de naam van een godsdienst, vrijheid of nationale onafhankelijkheid strijden, is het gevaar van de tegenstander niet meer het belangrijkste, omdat de opstandelingen de dood niet meer als de ergste mogelijkheid zien, maar het verliezen van het ideaal waar zij voor vechten. Het waren vooral vrouwen die volhielden dat er tot het bittere einde gevochten moest worden, en dat een onderhandelde vrede onacceptabel was omdat dit een verloochening van de Afrikaner idealen zou zijn en hun lijden in de kampen anders voor niets geweest zou zijn. Het geloof in God, de berusting in Zijn wil en de overtuiging dat de Boeren na alle zware beproevingen de overwinnaars van de oorlog zouden zijn hield velen op de been in de kampen; lijden was immers het instrument waarmee God zijn kinderen dichter tot zich bracht.

Naast de grote sterfte en de aantasting van de waardigheid, was het gebrek aan erkenning en effectieve interventie van buitenaf om de omstandigheden in de kampen te verbeteren een pijnlijke ervaring. Het boegbeeld van de strijd ter erkenning van het leed in de concentratiekampen was de Britse mensenrechtenactiviste Emily Hobhouse. Zij stelde de situatie in de kampen aan de kaak door getuigenissen van vrouwen in de kampen te

---

<sup>62</sup> L.M. Thompson, *The Unification of South Africa*, 12; A. Sparks, *The Mind of South Africa: The Story of the Rise and Fall of Apartheid* (London 1990) 128.

verzamenen als bewijs voor de traumatische ervaringen die de vrouwen doormaakten. Na het verschijnen van de rapporten van Emily Hobhouse en de Fawcett commissie, werden de omstandigheden in de kampen vanaf 1902 verbeterd, waarna het sterftcijfer daalde.<sup>63</sup> Hoewel na de oorlog de Royal Commission on War in South Africa opgericht werd om de militaire voorbereiding van de Britten en 'other issues connected to the war in South Africa' te onderzoeken, werd er geen onderzoek gedaan naar de misdaden van het Britse leger tegen de burgerbevolking. Britse misstanden werden gedocumenteerd door de Afrikaners, maar zijn nooit officiële erkend vanuit Groot-Brittannië.<sup>64</sup>

Het feit dat er ook 64 kampen voor zwarten bestonden wordt is lange tijd genegeerd in de Afrikaner historiografie. Het lijden van de blanke vrouwen en kinderen stond op de voorgrond, en is nog steeds dominant in het Afrikaner narratief. Ook aan de mannelijke kampbewoners wordt weinig aandacht in de geschiedenis en mythe van de kampen geschonken. Vrouwen verwachtten van de mannen dat zij door zouden vechten tot het bittere einde, mannen die de strijd eerder opgaven, veelal omdat zij inzagen dat doorvechten geen zin had, werden door de vrouwen 'veracht'. De mannen in de kampen waren geen *bittereinders*, dus hadden ook geen recht op een eervolle plek in de geschiedenis.<sup>65</sup>

Aan het einde van de oorlog waren circa 110.000 mannen, vrouwen en kinderen ondergebracht in de 45 concentratiekampen voor blanken die aan het einde van de oorlog weer gehuisvest moesten worden. De geschatte aantallen van dodelijke slachtoffers in de kampen verschillen, L.M. Thompson meldt 21.000 slachtoffers, terwijl Bill Nasson van 28.000 dodelijke slachtoffers in de kampen uitgaat. De grote verliezen in de kampen, maar ook op het slagveld waar ongeveer 7000 Boeren omkwamen, hadden een enorme psychologische impact op de overige Afrikaner bevolking. De bevolking van de Boerenrepublieken indertijd wordt geschat op 200.000 personen. Door het oorlogsleed kwam binnen enkele jaren meer dan 10 procent om, waarvan de overgrote meerderheid burgerslachtoffers waren.<sup>66</sup>

Ook de mannen die mee hadden gevochten moesten terug naar hun herkomstgebied. Naast de rondzwervende oorlogsvrijwilligers moesten de 31.000 krijgsgevangenen die de Britten buit hadden gemaakt gerespatieerd worden. 24.000 van de krijgsgevangenen waren ondergebracht in overzeese gebieden zoals St. Helena en Ceylon.<sup>67</sup> Een van de onderhandelde voorwaarden van het vredesverdrag was een generale amnestie voor de Boeren die gevochten hadden.

Zichtbaarder en urgenter dan het verlies van naasten, was het verlies van materieel bezit en het gebrek aan middelen om het economische leven weer te hervatten. Boerderijen waren vernield en verbrand, vee gedood en gewassen op het land vernietigd in grote delen van de

---

<sup>63</sup> E. Van Heyningen, 'Costly Mythologies: The Concentration Camps of the South African War in Afrikaner Historiography', *Journal of Southern African Studies* Vol. 34:3 (2008) 495- 513, 506. I. Snyman, 'Processing the scars of war', 475; 483.

<sup>64</sup> A. Krog, 'Untold damage of Anglo-Boer War', *Democracy in Action* vol. 8, no. 5 (1994) 19.

<sup>65</sup> E. Van Heyningen, 'Costly Mythologies', 506.

<sup>66</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 308; L.M. Thompson, *The Unification of South Africa*, 12; A. Grundlingh, 'The Bitter Legacy of the Boer War', *History Today* 49: 11 (1999) 22.

<sup>67</sup> L.M. Thompson, *The Unification of South Africa*, 12.

koloniën. Een jaar nadat de oorlog officieel geëindigd was, was Emily Hobhouse bij een bezoek van verschillende boerderijen ooggetuige van:

'...people (...) still wandering in and out among the charred ruins of their homes. Orchards consisted of little more than chopped-off stumps, and draught animals were in such short supply that families harnessed themselves to ploughs or wagons.'<sup>68</sup>

Van de beloofde Britse oorlogscompensatie van 3,5 miljoen Pond ter ondersteuning van de wederopbouw en herhuisvesting van de vele vluchtelingen was in dit stadium nog niet veel bij de verarmde Boeren aangekomen.<sup>69</sup> Toch is er een enorme ijver onder het Afrikanervolk het land weer op te bouwen en bewoonbaar te maken. Deze ijver wordt ook door J.C. Smuts waargenomen in 1903:

'You must not infer from all this that the Boers are seething with discontent. There is a wonderful calm everywhere observable. All their energies are engaged in the work of rebuilding their homes and repairing the losses of the war. Nothing is more touching and inspires me with more hope for the future of this country than the whole-hearted way in which the people have thrown themselves into this work.'<sup>70</sup>

In de eerste maanden van 1903 waren dan ook bijna alle Boeren gehuisvest, en ontvingen voedselhulp, werktuigen, zaaigoed en bouwmaterialen om hun leven weer op te bouwen en de landbouw weer van de grond te krijgen.<sup>71</sup>

### **Nederlaag tegen het imperialisme**

De uitputting van de Boeren troepen na maanden van guerrilla oorlogsvoering en een steeds kleiner wordende speelruimte in combinatie met de grote verliezen van Boeren burgers in de concentratiekampen waarmee de existentie van het Afrikanervolk zou kunnen worden bedreigd, dwong de commando's in 1902 aan de onderhandelingstafel. Bij de vredesbesprekingen van Vereeniging waren de gematigden en de Boeren van de rechtervleugel het niet eens. Smuts en Botha waren als gematigden vatbaar voor de vredesvoorwaarden gesteld door de Britten, presidenten Kruger en Steyn stonden afwijzend tegenover het voorstel.<sup>72</sup> Vanaf midden 1900 hadden steeds meer Boeren bij de *hensoppers* gevoegd, Boeren die de hoop op overwinning op hadden gegeven en neutraal bleven, of actief de Britten ondersteunden. De *hensoppers*, of *joiners*, stonden lijnrecht tegenover de *bittereinders*, voor wie een onderhandelde vrede onbespreekbaar was. Veel Boerenvrouwen

---

<sup>68</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 475-6.

<sup>69</sup> Ibidem, 475; B.M. Magubane, 'Gold. Imperialism and racism: White hegemony and racial oppression in the aftermath of the Anglo-Boer War', in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 231-250, 240.

<sup>70</sup> Jan Smuts in brief aan L. T. Hobhouse, 13 juni 1903 en op 15 juli 1903 gepubliceerd in *The Times*. Geciteerd in: W.K. Hancock en J. van der Poel, *Selections from the Smuts Papers: Volume 2, June 1902 – May 1910* (Cambridge 1966) 107.

<sup>71</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 12.

<sup>72</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 29.

waren voor het voortzetten van de oorlog en het vechten tot het bittere einde. Mannen die bij hun vrouwen kwamen en de strijd op wilden geven werden veelal de strijd weer ingestuurd door hun vrouwen. De Britse vijand werd gehaat, een vijand die zo een destructieve invloed op hun leven had. Het conflict tussen de groepen verdeelde de Afrikaners diep, waardoor de anti-imperialistische oorlog tegen Groot-Brittannië een burgeroorlog dreigde te worden.<sup>73</sup>

Ondanks de tegenstand werden de vredesvoorwaarden in mei geaccepteerd door 60 vertegenwoordigers van de twee Boeren republieken. In de voorwaarden bestonden uit de erkenning van koning Edward VII van Groot-Brittannië, de overdracht van wapens, de repatriëring van krijgsgevangenen, de amnestiewet en een financiële compensatie om het land weer op te bouwen en de ontheemden te herhuisvesten. Ook werd het gebruik van Nederlands op scholen waar ouders dit wensten en in de rechtspraak geoorloofd. Daarnaast werd vroegtijdige beëindiging van het militaire bestuur beloofd, met de invoering van representatieve instellingen die de veroverde koloniën zouden voorbereiden op zelfbestuur. De vraag of de oorspronkelijke zwarte bevolking stemrecht zou krijgen werd uitgesteld tot na de invoering van zelfbestuur, in feite was dit een farce: de republikeinse Afrikaners waren nooit van plan geweest de zwarte bevolking stemrecht te geven.<sup>74</sup>

Direct na het einde van de oorlog werd getracht de republieken te hervormen naar Britse wensen. De Britse hoogcommissaris in Zuid-Afrika, Sir Alfred Milner, hoopte de verschillen tussen de rurale Boeren en de stedelijke Britten in Zuid-Afrika te verkleinen en Britse immigranten aan te trekken om in de landbouw te werken en het aandeel Britten in de blanke bevolking te vergroten. Zijn uiteindelijke doel was dat er in de Zuid-Afrikaanse blanke samenleving drie Britten per twee Afrikaners zouden zijn.<sup>75</sup> Milner omschreef zichzelf als 'an Imperialist out and out', met een onwrikbaar geloof in de missie van het 'Britse ras' om over de wereld te heersen, met behulp van een centraal imperialistisch bestuur, waaronder alle instituties van het *Empire* zouden vallen. In beide koloniën bouwde Milner een sterk en efficiënt Brits gedomineerd administratief apparaat op. Niet alleen het bestuur van de koloniën werd door de Britten overheerst, ook de economie was geheel in Britse handen. Milner's nadruk op het spoedig herstel van de koloniën had als doel de goudindustrie van de Witwatersrand te herstellen en verder te ontwikkelen om zo de toevoer van goud naar Groot-Brittannië veilig te stellen. Ook de agrarische sector was aan modernisering toe volgens Milner, zodat deze zou passen bij de 'moderne' economie die hij voor Zuid-Afrika in gedachten had. Bovendien was hij van mening dat een moderne economie en het overleven van het Afrikaner nationalisme niet samen zouden gaan, een moderne economie zou de Afrikaners hun nationalisme juist doen vergeten.<sup>76</sup>

Al tijdens de oorlog werden in de concentratiekampen scholen opgericht waar onderwijzers uit Groot-Brittannië en andere delen van het Empire onderwijs aanboden. Hoewel in de Vrede van Vereeniging het recht op onderwijs en rechtspraak in het Nederlands was opgenomen, werden er in de nieuwe koloniën overheidsscholen opgericht waar vanaf

---

<sup>73</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 235; 280.

<sup>74</sup> B.M. Magubane, 'Gold. Imperialism and racism', 240.

<sup>75</sup> B. Schmidt, *'Creating Order': Culture as Politics in 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> century South Africa* (Nijmegen 1996) 237.

<sup>76</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 5; 8; B. Schmidt, *'Creating Order'*, 237.

1903 alleen in het Engels onderwezen mocht worden. Het Nederlands mocht maximaal vijf uur per week onderwezen worden als vreemde taal, en leerkrachten werden door de overheid aangesteld zonder inbreng van de ouders. Milner's doel van deze verengelsing was om de Afrikaanse bewoners van de twee koloniën uit hun 'culturele isolement' te halen.<sup>77</sup> Uit protest tegen deze veranglisering van het onderwijs en ter bescherming van de Nederlandse taal en het Calvinistische onderwijs werden *Christlike Nasionale Onderwys* (CNO) scholen opgericht in de Oranje Rivier Kolonie en de Transvaal, grotendeels gefinancierd door Nederlandse fondsen.<sup>78</sup> De impact van de vervreemding van het eigen onderwijs beschrijft Smuts in een brief aan L.T. Hobhouse op 13 juni 1903:

'An intensely religious, moral, and conservative people, the Boers find their whole existence torn up by the roots, as it were, their children educated by strange people who may be Romanists or sacerdotalists, and probably are; who do not know their language or modes of thought; who teach the children Dutch, without knowing it; who teach them history which every child knows to be a travesty of the facts, and whose whole influence is unconsciously directed to making plain to the ordinary Boer the gulf which separates him from his conquerors. Do you think that such an educational system (...) is a factor for conciliation in this country? Do you think the Boers will love and admire their conquerors for openly trying to Anglicize their children and for putting their language on the same footing practically as Zulu, Sesuto or any other foreign language?'

### **Veranderende positie van de zwarte bevolking**

Niet alleen de verengelsing van het onderwijs werd gevoeld als *gelykstelling* van de Boeren en de zwarte bevolking. Ook op de arbeidsmarkt van de 'moderne economie' worstelden de Afrikaners, de door Milner geprezen 'moderne economie' als remedie tegen het Afrikaner nationalisme leek juist de grieven en daarmee het nationalisme van de Afrikaners te versterken. Afrikaners, van oudsher rurale landarbeiders, hadden grote moeite hun weg te vinden in de stedelijke omgeving. Veelal arm, zonder bruikbare vaardigheden voor de urbane economie en met een aversie tegen handwerk was het moeilijk inkomen te genereren. Engelssprekenden werden bevoorrecht tegenover de Afrikaners en de zwarte bevolking, Engelstaligen kregen betere banen en beter loon. Handwerk was *kafferwerk*, de opvatting was dat men van blanken niet kon verwachten handwerk uit te voeren. Daarnaast was de concurrentie tussen Afrikaners en de zwarte arbeiders nadelig voor de Afrikaners, omdat zwarten hetzelfde werk even goed en tegen een goedkoper loon konden uitvoeren. Deze vorm van *gelykstelling* in de ogen van de Afrikaners versterkte het gevoel van verbittering en aversie tegen de Britten. In de koloniën groeide de overtuiging dat de voormalige

---

<sup>77</sup> Ibidem, 15; Ibidem, 238.

<sup>78</sup> B. Schmidt, 'Creating Order' 238; W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers* 2, 105.

<sup>79</sup> W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers* 2, 104.

Boerenrepublieken onder Engels bewind niet *ons eie* land was, het land van de Afrikaners.<sup>80</sup> Voor de eerste keer in hun geschiedenis proefden de trotse, vrije Afrikaners de bittere smaak van vernedering. Naast de armoede was het individuele verlies van waardigheid een gewaarwording die de hele Boerentraditie schond. Boeren waren opgegroeid met het idee dat elke blanke man de koning op zijn eigen landgoed was en de gelijke van een ander. Het stadsleven bood compleet het tegenovergestelde hiervan. Allister Sparks stelt dat de Afrikaners in de stad, meer dan in de oorlog hun onafhankelijkheid verloren en gereduceerd werden tot de positie van *knegskap* en ellende. De wrok tegen de veroorzakers van de armoede: de mijnindustrie en de financiële macht van Engelse en Joodse magnaten groeide door de groeiende armoede onder de blanke bevolking. Wat echter vooral verhardde was de Afrikaner houding ten aanzien van ras. Nu Afrikaners en zwarten concurrenten van elkaar op de arbeidsmarkt waren, werd een blanke huid het nieuwe statussymbool.<sup>81</sup> In de aanloop naar de oorlog werd in pro-Britse propaganda de discriminatie van de inheemse bevolking als een van de redenen genoemd om ten strijde te tegen de Boeren te trekken. Joseph Chamberlain verklaarde dat verbetering van de behandeling van de ontelbare inheemse rassen een van de redenen was om de Boeren te overwinnen. De kleurlingen gemeenschap in de Rand en Afrikaanse mijnwerkers hadden de hoop dat hun positie zou verbeteren in het geval van een Britse overwinning.<sup>82</sup>

Hoewel geclaimd werd dat de oorlog een 'white man's war' was, was de hulp van de Afrikaanse inheemse bevolking onmisbaar voor de Britten in de latere fase van het conflict. Dankzij de hulp en kennis van tegenstander en geografische omstandigheden van de plaatselijke Afrikaanse bevolking was de Britse geheime inlichtingendienst geperfectioneerd. Groepen zoals de Zulu's in Natal voerden in opdracht van de Britten raids uit op Boeren boerderijen, met als beloofde beloning een percentage van het buitgemaakte vee, hoewel deze belofte na de oorlog nooit is nagekomen. Ook in het noordelijke deel van de Transvaal verwachtten de plaatselijke stammen tevergeefs dat de overwinnaars van de strijd hun beloftes na zouden komen. In het *Report of Native Affairs Department for 1903* werd vanuit Southpansberg dat enkele Afrikaanse stammen in het gebied: '... emerged from the war ... with the idea that the object of the war had been to return them to their old lands, and that white owners had been expelled forever from their farms and habitations.'<sup>83</sup> Er waren echter ook gevallen waarbij Afrikanen gebruik maakten van de chaos in het land en een vorm van economische onafhankelijkheid wisten te verkrijgen dankzij betalingen van de Britten voor de Afrikaanse diensten of de inbezitneming van boerderijen achtergelaten door Boeren vluchtelingen. De verkregen vormen van onafhankelijk waren echter fragiel en slechts tijdelijk.<sup>84</sup> Een groot deel van de zwarte Afrikaanse bevolking had zwaar te lijden onder de oorlog; zwarten en kleurlingen die de Boeren commando's hielpen, of hiervan verdacht

---

<sup>80</sup> A. Sparks, *The Mind of South Africa*, 237.

<sup>81</sup> Ibidem, 133-134.

<sup>82</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 67.

<sup>83</sup> Geciteerd in: L. Changuion, 'Settling old scores', 229.

<sup>84</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 309; L. Changuion, 'Settling old scores', 229.

werden, hadden het zwaar te verduren in de concentratiekampen, maar ook zwarten op de boerderijen, op het slagveld of domweg omdat zij op Afrikaanse bodem leefden kregen veelal te maken met de oorlog van de blanken.<sup>85</sup>

Tijdens en na de oorlog stond in veel Boeren huishoudens de vrouw aan het hoofd van het gezin en nam de taken van de afwezige of gestorven echtgenoot over. De kwetsbare positie van alleenstaande vrouwen bood voedingsbodem voor geruchten. Een veelgehoorde mythe was dat de Afrikaanse bevolking onder Brits gezag meer vrijheden werd toegestaan, inclusief de toestemming om weerloze blanke weduwen tot slaaf te maken en naar hun 'kraal' te ontvoeren. De brutaliteit van de zwarten zou een gevaar vormen voor de blanke bevolking, net als Britse soldaten en 'sepoys', Brits-Indische soldaten, die het platteland onveilig maakten, de blanke vrouwen in de dorpen mishandelden, verkrachten en boerderijen van Boeren plunderden.<sup>86</sup> De bezorgdheid om de blanke bevolking wordt door Jan Smuts in een brief aan Joseph Chamberlain verwoord:

'The undersigned also wish in general terms to bring to your notice the grave character of the Native question. While desiring nothing but justice for all parts of the population, irrespective of colour, they consider it their duty to point out that the events of the late war, and especially the political and social upheaval to which it has led, have tended to unsettle the minds of the Natives and to create a spirit or feeling among them which must be a matter of grave concern to the white population of South Africa.(...) it is necessary by a firm though a just administration of the law to make it plain to the Natives that the war altered the relations between the two white races but not between the white and coloured population of the country.'<sup>87</sup>

In de brief benadrukt Smuts dat de zwarte bevolking geen hoop hoeft te hebben op verbeterde omstandigheden na de oorlog, ondanks de Britse vooroorlogse beloftes. Een essentieel onderdeel van de Vrede van Vereeniging was de mogelijkheid het positieverschil tussen blanken en zwarten te behouden. Groot-Brittannië stemde met deze eis in, en verwierp zo haar beloftes aan de zwarte bevolking om zich met de Afrikaners te kunnen verzoenen. Ook de afspraken over financiële compensaties voor de diensten die zwarten stammen de Britten geleverd hadden werden niet nagekomen.

De Afrikaners waren bang dat zodra er een vorm van gelijkheid toegestaan zou worden, de zwarte Afrikanen meer inspraak zouden eisen en het Afrikanervolk door de grote meerderheid<sup>88</sup> *kaffers* 'verslonden' of overheerst zouden worden. Vanuit het Afrikanerperspectief was het de superieure positie van de blanke bevolking essentieel voor het overleven van het volk der Afrikaners. Het grote aantal sterfgevallen in de concentratiekampen was als een existentiële bedreiging ervaren door de Afrikaners, het had

---

<sup>85</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 474-475.

<sup>86</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 279-80.

<sup>87</sup> Brief dateert van 8 januari 1903. In: W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 65.

<sup>88</sup> De zwarte en gekleurde bevolking bedroeg in 1904 meer dan driekwart van de totale bevolking van Zuid-Afrika, In: L.M. Thomson, *The Unification*, 486.



hen gewezen op de kwetsbaarheid van het kleine volk dat zij vormden, te midden van een overgrote meerderheid zwarte Afrikaners.

## **HOOFDSTUK IV: Afrikaner elite en trauma in de aanloop naar Unie**

### **Vorming Unie**

De Britse overwinning in de Boerenoorlog had een consoliderend effect op de ontwikkeling van een autonoom Zuid-Afrika. Dit lijkt paradoxaal, maar doordat de gehele Zuid-Afrikaanse regio onder één gezag gebracht was, het gezag van Groot-Brittannië, en er in de Vrede van Vereeniging voorwaarden waren opgenomen die zelfbestuur binnen enkele jaren mogelijk zouden maken, stimuleerde de Britse aanwezigheid de eenwording in Zuid-Afrika.<sup>89</sup> Het vertrek van de imperialistische Alfred Milner uit Zuid-Afrika in 1905 en de overwinning van de Liberal Party in Groot-Brittannië, maakten de weg vrij voor Zuid-Afrikaanse eenwording. Hoewel de Liberalen de Britse status en alleenheerschappij op het wereldtoneel wilden behouden, zagen zij zelfbeschikking voor de kolonisten als een beter middel dan geweld om de koloniën aan zich te binden, waarbij dit principe ook moest gelden voor de (blanke) gemeenschappen van niet-Britse afkomst.<sup>90</sup> De grote meerderheid van de Transvaalse gedelegeerden bij de vredesbesprekingen in Vereeniging was voorstander van het beëindigen van de oorlog, met als belangrijkste reden het voorkomen van een nationale catastrofe. Jan Smuts verwoordde het als:

'humanly speaking [there exists] no reasonable chance to retain our independence as Republics, it clearly becomes our duty to stop the struggle in order that we may not perhaps sacrifice our people and our future for a mere idea which cannot be realized.'<sup>91</sup>

Verschillende auteurs beweren dat de Boeren de oorlog wel verloren, maar de vrede wonnen, en omgekeerd dat de Britten de oorlog verloren door hem te winnen en Zuid-Afrika in feite aan de Boeren uitleverden. De in het vredesverdrag bepaalde voorwaarden boden de Boeren de mogelijkheid binnen enkele jaren zelfbestuur te verkrijgen en de kwestie rond het stemrecht voor de zwarte bevolking werd uitgesteld. Daarnaast was de mogelijkheid tot eventueel zelfbestuur voor de twee nieuwe koloniën in de toekomst opgenomen in het verdrag, net als de regeling dat het de kwestie rond de eventuele uitbreiding van het beperkte stemrecht wat de zwarte bevolking in de Kaapkolonie bezat uitgesteld zou worden tot na het verkrijgen van zelfbestuur.<sup>92</sup> In een brief geschreven in oktober 1902 van Jan Smuts aan de toonaangevende politicus Abraham Fischer in de Oranje Rivier Kolonie komen Smuts' beweegredenen om het vredesverdrag te tekenen naar voren:

<sup>89</sup> G.M. Frederickson *White Supremacy*, 138.

<sup>90</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 94.

<sup>91</sup> Geciteerd in: B. Nasson, *The Boer War*, 254.

<sup>92</sup> B. Nasson, *The Boer War*, 256; W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 39.

'Wij hebben veel verloren, maar er is ook oneindig veel gewonnen. De Afrikaners zijn nu veel meer eens dan ooit te voren en onder de nieuwe condities zal het mogelijk zijn voor ons over geheel Zuid-Afrika samen te werken. Een groot proportie der 'matige' Engelschen zijn ook nu bereid met ons samen te werken, en indien wij matig zijn in onze toekomstige politiek en deze prospectieve vrienden niet door ultra ideeën van ons vervreemden, dan zie ik geen reden waarom wij niet onze rechtmatige rechten zullen blijven handhaven en het zelfstandigheids beginsel, waarover het Afrikanerdom steeds gekampt heeft, nog een eventueele overwinning zullen bezorgen.'<sup>93</sup>

Het Afrikaner nationalisme was in rustige vaarwateren geraakt na de oorlog. De Boeren waren getroffen door het verlies van de oorlog. In de wederopbouw van het land en de repatriëring van vluchtelingen was weinig ruimte om over ideologie te twisten. Het verwoeste land moest worden opgebouwd, overleven was daarbij belangrijker dan ideologie. Ook vanuit de politiek werd opgeroepen tot eenheid.<sup>94</sup> Terwijl de wederopbouw van het land en de economie moeizaam verliep, onderhandelde de Boeren elite met de Britse regering over de politieke reconstructie van Zuid-Afrika. Na gesloten verdragen in 1907 en 1908 waarin stappen werden gemaakt naar een douane- en spoorwegunie, was op 31 mei 1910 de Unie van Zuid-Afrika officieel een feit was.<sup>95</sup>

Al voor de oorlog waren er voorstanders van een Unie van Zuid Afrika geweest. Jan Smuts, beïnvloed door zijn vroegere leermeester Cecil Rhodes, die de aanzet gaf tot de Jameson Raid, droomde al jaren van Unie. Dit komt naar voren in een verslag in de Koerant van Kaapstad van een toespraak op 10 oktober 1890 in Stellenbosch ter herdenking van president Krugers geboortedag:

'De heer Smuts (Kolonist) sprak over een vereenigd Zuid-Afrika; dat was het ideaal waarnaar hij streefde en hoopte zulks nog te beleven dat er niet meer van een Transvaal, Vrijstaat, Natal en Kolonie en wat dies meer zij gesproken zal worden, maar van een Zuid-Afrika als een geheel.'<sup>96</sup>

Toch werd er bewust gewacht met het verwezenlijken van de plannen tot ook het politieke klimaat rijp was voor unie, een unie waarin gelijkheid voor Engelstaligen en Afrikaners zou bestaan. Steyn uit het idee van een 'loyaal' Zuid-Afrika in een Brief aan John X. Merriman al in 1905: 'I think the idea of loyalty to South Africa is gaining ground fast.... I think there is now a brotherhood of all those who love South Africa.'<sup>97</sup>

---

<sup>93</sup> W.K. Hancock en J. van der Poel *Smuts Papers* 2, 36.

<sup>94</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 33.

<sup>95</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 481; W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 36-37.

<sup>96</sup> G.D. Scholtz, *Generaals Hertzog en Smuts*, 22.

<sup>97</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 95.

Merriman, Smuts en Steyn wisten echter dat zij zich op politiek glad ijs zouden begeven als zij te vroeg stappen zouden zetten naar de vorming van een Unie zonder dat zij, of gelijkgezinden, politieke controle hadden. De gunstige condities vormden zich tegen het einde van de jaren '00 van de twintigste eeuw.<sup>98</sup> Niet alleen het vertrek van Milner en de veranderende politieke koers in Groot-Brittannië brachten veranderingen teweeg, ook in Zuid-Afrika vonden politieke omwentelingen plaats.

In 1906 won generaal Botha's partij *Het Volk* de verkiezingen in Transvaal, waarna hij president werd en Jan Smuts een van de leidende kabinetsleden. Dit betekende dat de leden van Milner's *Kindergarten* af moesten treden. In de Oranje Rivier Kolonie kwam het daaropvolgende jaar een andere Afrikaner partij, de *Orangia Unie*, aan de macht onder leiding van generaal J.B.M Hertzog. De oprichting van volkspartijen in zowel de Oranje Vrijstaat als de Transvaal werd gestimuleerd door Milner's inspanningen de boeren te verengelsen. In de Kaapkolonie, die een langere traditie van politieke organisatie kende als de twee voormalige republieken, volgde John X. Merriman L.S. Jameson, de leider van de Jameson Raid in de aanloop naar de oorlog, op als minister-president. Merriman was tegen Britse inmenging in de Transvaal geweest en stond op vriendelijke voet met generaals Smuts en Steyn. Aanvankelijk was Natal een buitenstaander bij de drie-eenheid Transvaal, ORK en de Kaapkolonie door haar geringe grootte, sterk onafhankelijkheidsgevoel en traditiegetrouw Britse karakter. Dit veranderde echter door Zulu opstanden in 1906, waarna de Unie als mogelijke beschermende factor voor de blanke bevolking werd gezien.<sup>99</sup> De leiders van de politieke blanke elite in de koloniën beslisten om zelfbestuur voor een verenigd Zuid-Afrika na te streven, maar ook buiten Zuid-Afrika werd dit idee gewaardeerd. De toenmalige minister van Koloniën Lord Selborne bracht *The Selborne Memorandum* uit, waarin hij zich uitsprak als voorstander van hechtere eenheid van de koloniën.<sup>100</sup>

Hoewel de Boeren zeer op hun vrijheid en individualisme gesteld waren, was de Boerensamenleving altijd een patriarchale samenleving geweest. De leiders van de Grote Trek konden op onvoorwaardelijke loyaliteit rekenen, en ook binnen het Boeren gezin was de vader een wet op zichzelf en het onbetwiste hoofd van de familie. Door de oorlog werd deze persoonlijkheidscultus versterkt. Helden werden vereerd en Afrikaner politiek draaide meer om de betrokken persoonlijkheden dan om de ideeën waarvoor zij stonden. Leiders verwierven een aura van onfeilbaarheid. Aanhangers van de Boerenoorlogleiders Smuts en Botha bleven meestal voor de rest van hun leven trouw aan hun leiders. Onafhankelijk van de koers die door de leiders gevoerd werd; 'Smuts mensen' en 'Botha mensen' bleven hun leiders trouw.<sup>101</sup> De pro-Britse en verzoenende politiek die in de jaren na de oorlog door Smuts en Botha gevoerd werd, was geen afspiegeling van de sentimenten die heersden in de Afrikaner samenleving. Ina Snyman citeert een moeder die na het omkomen van haar echtgenoot in de Tweede Wereldoorlog voor het eerst met haar kind praat over haar eigen kindheid in een concentratiekamp:

---

<sup>98</sup> Ibidem, 95.

<sup>99</sup> Ibidem, 95-6; W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 34-36.

<sup>100</sup> Ibidem, 88.

<sup>101</sup> A. Sparks, *The Mind of South Africa*, 127.

'Your father was a Smuts man ... he always preached tolerance although he himself nearly died in the same concentration camp ... I remember how grieved he was when I spoke rashly and unkindly. He had explained it all to [me]: they had to change with the times, could not have kept their republic and were 'better off' as a union.'<sup>102</sup>

De moeder laat zich enkel over de Boerenoorlog uit omdat haar kind zich verwonderd had afgevraagd waarom haar moeder wel over recentere oorlogen praatte, maar nooit over de oorlog die zo dicht bij haar stond.

Jan Smuts stond bekend als een pragmatisch politicus, volgens I. Liebenberg een eigenschap die versterkt was door de ervaring van de guerrillastrijd in de laatste fase van de oorlog. In de oorlog had hij zijn sporen als commandant verdiend, en genoot groot respect onder de Boerenbevolking. Het verlies van de oorlog, en daarmee het verlies van de Republieken probeerde hij te herstellen door met Louis Botha de *Volkspartij* op te richten en zich politiek te alliiëren met zijn oude kameraad J.B.M. Hertzog, hoewel zij in politiek niet altijd op dezelfde lijn zaten. Hij probeerde bij verschillende gelegenheden zijn wil tot vergeving en verzoening te tonen, zoals blijkt uit de coalities die hij aanging met zowel Hertzog, als met Alfred Milner.<sup>103</sup>

Ondanks de aanpak van de Zuid Afrikaanse elite om zich te verzoenen met de Britten en gezamenlijk een pact te sluiten, is dit geen afspiegeling van de wensen van de gehele bevolking. Hoewel Smuts en Botha hun sporen als leiders verdiend hadden tijdens de oorlog, en op brede steun in de bevolking konden rekenen, waren er ook protesten waar te nemen. In 1906 vond de Ferreira Raid plaats, waarbij een kleine groep *bittereinders* die vanuit Zuidwest Africa de Kaapkolonie binnengevallen waren, probeerde een opstand tegen de Britten op te zetten. Bij de Britten wekte dit twijfel aan de Boerenloyaliteit na de oorlog op, de Afrikaner elite onder leiding van Jan Hofmeyer in de Kaap wilde echter ook niks van de raid weten. Het verzoeningsproces tussen de voormalige vijanden mocht niet in gevaar worden gebracht door een paar onverantwoordelijke herrieschoppers. Hoewel de raid geen succes was liet het wel zien dat er bij delen van de bevolking onvrede heerste, en dat de verzoeningspolitiek die door de elites gevoerd werd de weerstand van veel Boeren tegen de Britten niet had verminderd.<sup>104</sup>

### **Concentratiekampen**

De pogingen van Jan Smuts en Louis Botha om de Afrikaners te verenigen en op goede voet te komen met de Britten, ontmoedigde het openen van oude, pijnlijke wonden. In de geraadpleegde bronnen zijn geen uitlatingen van politici te vinden met betrekking tot de kampen. In de door W.K. Hancock en J. van der Poel verzamelde correspondenties die Jan

---

<sup>102</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 482

<sup>103</sup> I. Liebenberg, 'Jan Christiaan Smuts and somatic experience' 109-10.

<sup>104</sup> T. Dederig, 'The Ferreira Raid of 1906: Boers, Britons and Germans in Southern Africa in the Aftermath of the South African War', *Journal of Southern Africa Studies* Vol. 26:1 (2000) 43-60, 44-5.

Smuts tussen 1902 en mei 1910 voerde, wordt twee keer zijdelings een opmerking gemaakt over de kampen, veel aandacht wordt er echter niet aan besteed.

Alexanders 'Cultural Trauma Theory' stelt dat een trauma pas met behulp van 'human agency' tot een collectief trauma geconstrueerd kan worden. In de jaren voorafgaand aan de unie waren er in de politiek geen 'ambassadeurs' die actief aandacht voor het trauma van de concentratiekampen vroegen. Hoewel John Ferreira, de aanvoerder van de Ferreira Raid in 1906 uitte dat hij bereid was vrouwen en kinderen te vermoorden als dat nodig was, want ook de Boerenvrouwen en kinderen hadden geleden tijdens de oorlog en werden gedood in de concentratiekampen<sup>105</sup>, was hij niet representatief genoeg en bereikte geen groot publiek om het trauma van de concentratiekampen te claimen en te verweven in een breed nationaal narratief.

Enkele lokale bewegingen waren actief om plaatselijke gedenkplaatsen van de kampen op te richten, ondersteund door de Nederlandse Gereformeerde Kerken (NGK). Hoewel tijdens de oorlog wel artikelen gepubliceerd werden over de kampen in kranten van de NGK, was hier geen sprake meer van na het einde van de oorlog. Daarnaast stond ook de Zuid-Afrikaanse geschiedschrijving als discipline in de kinderschoenen, waarbij de bestudering van de eigentijdse geschiedenis en sociale geschiedenis ongepast was, en vrouwen als historisch onderwerp onzichtbaar waren. Dit vacuüm werd opgevuld door andere expressievormen, maar het gebrek aan een literaire traditie ondermijnde deze vorm van verwerking in de directe naoorlogse jaren. In de poëzie kwam het thema Boerenoorlog wel aan bod, waarbij vooral de concentratiekampen en de daar geleden ontberingen als thema's aangegrepen werden. Tussen 1900 en 1905 werden 22 dagboeken of memoires gepubliceerd waarin terug gekeken werd op de Boerenoorlog, in de daaropvolgende jaren tot 1931 kwamen hier slechts negen publicaties bij. Ook in Zuid-Afrikaanse tijdschriften uit de naoorlogse periode, zoals *Die Brandwag* of het vroege vrouwenmagazine *Die Huisvrouw* is weinig terug te vinden over de concentratiekampen of het lijden van voornamelijk de vrouwen en kinderen.<sup>106</sup>

### **Overheerst door het imperialisme**

Veel *bittereinders* hunkerden naar wraak voor de vernederingen en de schade die de Britten hadden aangericht. De politiek in aanloop naar de Unie bood echter geen platform om deze wraakgevoelens in het openbaar te uiten, veel protest tegen de overheersing van de Britse vijand gebeurde in stilte. Boerenvrouwen verbitterd na het verlies van familieleden, huis en haard en de vernederende ervaringen in de concentratiekampen, zagen symbolische, persoonlijke protesten als de enige wijze waarop zij hun onvrede konden uiten. Er bestaan voorbeelden van vrouwen die weigerden Engels te spreken of schrijven, hoewel zij de taal uitstekend beheersten.<sup>107</sup>

---

<sup>105</sup> T. Dederling, 'The Ferreira Raid', 54.

<sup>106</sup> E. Van Heyningen, 'Costly Mythologies', 496-503.

<sup>107</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 476.

Openbare protesten werden onderdrukt en afgekeurd. De reactie van de Afrikaner Bond op de Ferreira raid was afwijzend, zoals is te lezen in de krant van de Bond, *Ons Land*:

'The war in South Africa was fought out and peace was restored at the Vereeniging treaty. This peace may not be violated or broken. Since the surrender of arms in 1901 it has in every aspect been most plainly shown that it is the wish of the whole people of South Africa to preserve this peace undisturbed. The people thus disapprove of the attempt on the part of a small number of dare-devils raiders to force the foolish and simple in the thin populated and far distant districts of the north-West to rebel and they are most indignant about it.'<sup>108</sup>

Hoewel verschillende gemeenschappen op lokaal niveau verscheurd werden door verdeelde loyaliteit van de bevolking tijdens en na het conflict, en het pijnlijke verleden generaties lang voortleefde, waren er op het nationale niveau vrijwel geen openlijke anti-Britse geluiden te horen. Politieke rust en verzoening waren belangrijker dan de grieven van de bevolking.<sup>109</sup> In een brief aan verscheidene vooraanstaande Afrikaners in verschillende districten van de Transvaal roept Jan Smuts in december 1902 op tot politieke rust en eenheid:

'Daar het zeer ongewenscht is politieke gisting onder onze menschen in het leven te roepen, verzoeken wij U geen vergaderingen te houden en de inzichten en gevoelens van uw district privaat in te winnen. Het is ook in ons belang dat onze memorie zich tot zeker groote punten bepaalt en niet alien zaken van grief inga. (...) het [is] onze bedoeling (...) de medewerking van aller klassen onder ons volk te verzekeren, en in een geest van verzoening samen te werken als vertegenwoordigers van onze geheele burger bevolking.'<sup>110</sup>

B.M. Magubane stelt dan ook dat Botha en Smuts door met de Britten samen te werken meer gedaan hebben voor het Britse Imperialisme dan dat de Britten voor zichzelf hadden kunnen doen. De voormalige generaals loodsten niet alleen hun verslagen onderdanen de Unie in, maar werden als Zuid-Afrika ook lid werden van de 'White Dominions' van het Empire. Doormiddel van deze overeenkomst hadden Botha en Smuts zich tot 'junior partners' van het Britse imperialisme gemaakt.<sup>111</sup> In het manifest dat Louis Botha naar John X. Merriman, F.S. Malan en Fischer stuurde in december 1909 om eensgezinde politieke partijen in de Kaap, Transvaal en de Oranje Vrijstaat te verenigen stond als een van de hoofdpunten:

'Practical co-operation between the two white races in South Africa be secured, and that racialism be eliminated from all national and political questions. It follows from

---

<sup>108</sup> Geciteerd in: T. Dederling, 'The Ferreira Raid', 55.

<sup>109</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 481.

<sup>110</sup> W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 57-58.

<sup>111</sup> B.M. Magubane, 'Gold. Imperialism and racism', 239.

this therefore that the division of political parties should rest upon differences of principle on practical questions and not upon differences of race.<sup>112</sup>

Met 'difference of race' wordt niet bedoeld op blanke of zwarte 'rassen'. Tot in de eerste helft van de twintigste eeuw sprak men in Zuid-Afrika over de Engelstaligen en de Afrikaanstaligen.

De Afrikaner nationalisten werden in de naoorlogse periode geconfronteerd met het dilemma van de nederlaag, een gemeenschappelijk stigma gedragen door iedereen die als 'Boer' of 'Afrikaner' zou kunnen worden bestempeld. Behalve de oorlog waren er weinig andere gemeenschappelijke factoren die hun bijdrage konden leveren aan de groei van een nationaal bewustzijn. Om een antwoord op het dilemma te formuleren hadden de nationalistische partijen tijd nodig, tijd die werd gekenmerkt door een serieuze introspectie van het Afrikanervolk. Ondanks dat opstand tegen de Britten niet gewenst was, bestond er wel degelijk oppositie tegen het Britse beleid. Vooral Milner's agressieve politiek van verengelsing van institutie en het onderwijs werd bood gelegenheid zich als Afrikaner te profileren en te protesteren. Het protest kwam voort uit de directe bedreiging van de Afrikaner cultuur en identiteit, en het verlangen om deze identiteit te verdedigen. Afrikaner politieke organisaties en de Christelijke Nationale Scholen, voorvechters van onderwijs in het Afrikaans, werden opgericht ter bescherming van de eigen cultuur.<sup>113</sup> J.B.M. Hertzog en Malan zagen al in een vroeg stadium dat taal een middel ter mobilisering van een gemeenschapsgevoel bij alle Afrikaners zou kunnen zijn. In 1908 sprak Malan zich uit:

'Raise the Afrikaans language to a written language, let it become the vehicle for our culture, our history, our national ideals, and you will also raise the people who speak it.... The Afrikaans Language Movement is nothing less than a awakening of our nation to self-awareness and to the vocation of adopting a more worthy position in world civilization.'<sup>114</sup>

In datzelfde jaar werd de Afrikaanse Akademie voor Taal, Letteren en Kunst opgericht met als doel de standaardisering van het Afrikaans te promoten. Uit deze beweging kwam de Tweede Taalbeweging voort, die zeer succesvol was omdat vanaf het begin het politieke doel werd nagestreefd om de Afrikaner taal en cultuur te beschermen. Publicaties in het Afrikaans droegen eraan bij het Afrikaans te consolideren, schrijvers zoals Eugène Marais, Jan Celliers en J.D. du Toit (Totius) lieten daarnaast zien dat het Afrikaans een artistieke waarde en schoonheid bezat om trots op te zijn.<sup>115</sup>

Het verlies van de Britten en de overheersing van het imperialisme als gevolg hiervan kan als een 'Cultural Trauma' bestempeld worden. Milners politiek van verengelsing werd als

---

<sup>112</sup> Een vereniging van de partijen kwam niet uit de publicatie van het manifest voort, maar in aangepaste vorm werd het in de verkiezingen van 1910 door de Zuid Afrikaanse Nationale Party, een fusie van *Het Volk* en de Nationalisten uit de Transvaal gebruikt. In: W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 452.

<sup>113</sup> W.H. Vatcher Jr., *White Laager*, 39.

<sup>114</sup> Geciteerd in: Adam en Giliomee *The rise and crisis of Afrikaner power*, 106.

<sup>115</sup> B. Schmidt, *'Creating Order'*, 238-9.

zeer bedreigend ervaren voor een essentieel onderdeel van het Afrikanerdom: het Afrikaans. Hoewel er vanuit de politieke elite wel protest was op dit beleid en men voor bescherming van de eigen taal en cultuur pleiten, mochten de protesten het verzoeningsproces tussen de twee volken niet verstoren. Naast het feit dat de Zuid-Afrikaanse bevolking haar bestaan weer op aan het bouwen was en daar de handen vol aan had, zorgde de loyaliteit van het volk aan haar leiders voor een deel voor de rust die bewaard werd. Zelfs de moeders in Natal die weigerden Engels te schrijven op spreken bleven de generaals trouw. Het werd steeds minder geaccepteerd om <sup>116</sup> Wel werden als reactie op Milners beleid eigen vormen van onderwijs opgericht en instellingen om de status van het Afrikaans als taal te promoten. Zowel het onderwijs als de taal organisaties zijn later van groot belang geweest voor de ontwikkeling van het Afrikaans als een op zichzelf staande literaire taal, wat weer grote invloed op het latere nationalisme gehad heeft. Het 'Cultural Trauma' van Britse overheersing is niet zozeer door de politieke elite uitgedragen, die juist belang bij verzoening had. Maar beginnend in de aanloopjaren na de Unie kwamen belangenorganisaties op voor het behoud van eigen taal en cultuur. In de jaren na 1910 is hier ook in de politiek meer nadruk op gelegd door nieuw opgerichte nationalistische partijen zoals de Nationale Party. <sup>117</sup>

### **Het zwarte en gele gevaar**

Dat de Britse liberale regering de verslagen republieken in de vorming van de Unie hun onafhankelijkheid met de twee Britse koloniën weer gunde, ging volgens Allister Sparks ten koste van de zwarte bevolking:

'It an act of unprecedented generosity to a defeated enemy. It was also an act of unprecedented betrayal of the black South Africans. For it was the only time an imperial power has given sovereign independence to a racial minority.'<sup>118</sup>

In de directe nadagen van de oorlog was de veranderde rol van de zwarte bevolking in de maatschappij een van de meest besproken politieke onderwerpen. In de chaos van de oorlog hadden vele Afrikanen een kans gezien geld te verdienen of door gevluchte Boeren achtergelaten boerderijen in te nemen. Voor de Afrikaner bevolking was het van groot belang dat dit werd rechtgezet. In een toespraak aan Chamberlain verklaard Smuts:

'(...) Er is in het verleden te veel minachting van elkaar geweest en als de oorlog niets anders gedaan heeft dan deze minachting weg te ruimen en de blanke rassen elkaar te doen respecteeren en appreciëren dan zijn al de opofferingen eraan verbonden niet te vergeefs geweest. Wij kunnen elkaar nu gelijk *witmannen* in het aangezicht kijken en dat is al een groot stap vooruit in de geschiedenis van Z.A.(...)

---

<sup>116</sup> I. Snyman, 'Processing the scars of war', 482.

<sup>117</sup> De National Party (NP) werd in 1914 opgericht als representatie van Afrikaner belangen, en aandacht aan de grieven ten gevolgen van de Boerenoorlog te vragen. Daarnaast streefde de NP om de republikeinse status van de Transvaal en Oranje Vrijstaat weer te verkrijgen. In: B.M. Magubane, 'Gold. Imperialism and racism', 237.

<sup>118</sup> A. Sparks, *The Mind of South Africa*, 130.



Wij wenschen dat de Kaffer evenals de blanke man met recht en rechtvaardigheid behandeld worden. Maar door den oorlog is er veel misverstand ontstaan en in vele deelen des lands zitten de Kaffers op de plaatsenderboeren en denken en handelen ook alsof het *hunne* plaatsen zijn. Wij verlangen alleen dat het hen zal worden duidelijk gemaakt dat zij verkeerd zijn en dat de eigenaars van grond nog baas erop zijn.<sup>119</sup>

Ook de beloftes die de Britten aan de zwarte bevolking had gemaakt tijdens de oorlog, om zich zo van hun medewerking te verzekering werd afgekeurd door de Afrikaners. Louis Botha ondertekende een brief aan de Brit L.T. Hobhouse waarin hij zijn bezorgdheid uitte over de veranderde positie van een deel van de zwarte bevolking:

'The Natives are there right enough, but their suspicions have been thoroughly roused; most of them have made much money out of the military during the war and are now quietly waiting for the fulfillment of the many other promises by which the military secured their co-operation in the late war.'<sup>120</sup>

De beloftes aan de zwarte bevolking en de bezorgdheid van Groot-Brittannië om de positie van de zwarte bevolking van Zuid-Afrika te verbeteren, zoals in de aanloop naar de oorlog in Britse propaganda verscheen leek na de oorlog al gauw te zijn vergeten. Lord Selborne verantwoordde de blanke overheersing in een toespraak aan de universiteit van Kaapstad als volgt:

'Speaking generally as far as we can foresee, the Bantu can never catch up with the Europeans, whether in intellect or in strength of character. As a race, the white race has received a superior intellect and mental endowment. The white man is the racial adult; the black man is the racial child.'<sup>121</sup>

De liberale traditie in de Kaapkolonie was sterk beïnvloed door het Britse gedachtegoed. Dit betekende echter niet dat er van gelijkheid tussen blanken en zwarten uit werd gegaan, de Kaapse liberale traditie was gebaseerd op gelijkheid voor de wet en het non-raciale stemrecht, stemmers moesten voldoen aan economische kwalificaties en onderwijs hebben genoten, waarmee een groot deel van de inheemse en kleurling bevolking uitgesloten werd, net als de blanke arme klasse.<sup>122</sup> In de conferenties van 1907 en 1908 voorgaand aan de uiteindelijke Unie profileerden de Kaapse politici zich als voorstanders van het non-raciale stemrecht in de gehele unie, paradoxaal genoeg betekende dit echter niet dat zij voorstanders van raciale gelijkheid waren. Zo schreef John X. Merriman aan Jan Smuts: 'Now taking myself as an example of those who are not negrophilist but at the same time believers

---

<sup>119</sup> De speech vond plaats op 8 January 1903W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 68-69.

<sup>120</sup> De brief werd ontworpen door Smuts en ondertekend door Botha in 1903. In: *Ibidem*, 105-106.

<sup>121</sup> B.M. Magubane, 'Gold. Imperialism and racism', 237.

<sup>122</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*.

in our Native policy, I do not like the natives at all and I wish we had no black man in South Africa.<sup>123</sup> Merriman zag het non-rationale stemrecht als een vorm van bescherming van de blanke armen, en als middel om een opstand van de zwarte Afrikanen te voorkomen, omdat op deze manier niet kon worden beweerd dat de zwarten politiek volledig uitgesloten werden.

Voor de Afrikaners in de voormalige republieken was het non-rationale stemrecht echter onbespreekbaar, zij waren juist voorstanders van raciale scheiding. Het stemrecht in de republieken was gebaseerd op 'the Voortrekkers concept of a privileged white community, 'democratic' within itself, but permanently distinct from and dominant over the rest of the inhabitants- a convenient adaptation of the Calvinist doctrine of the elect.'<sup>124</sup>

Naast de oplegging van het Engels als de officiële taal in de republieken, maakten de Britten zich ongeliefd door Chinese arbeidskrachten naar Zuid Afrika te halen om de mijnindustrie weer zo snel mogelijk op het vooroorlogse niveau te krijgen. Milner zag de ontwikkeling van de Witwatersrand goudmijnen als de motor om de gehele Zuid-Afrikaanse economie op gang te krijgen. Er was echter een gebrek aan ongeschoolde arbeidskrachten. De mijnen waren impopulair bij Afrikaanse arbeiders door pogingen hun lonen te verlagen en omdat sommige Afrikanen genoeg geld gespaard hadden tijdens de oorlog om de komende jaren niet in de mijn te hoeven werken. Blanke ongeschoolde arbeiders waren te duur voor de mijnen omdat zij voor hetzelfde werk meer loon eisten als Afrikanen. Als oplossing voor dit probleem zag Milner de import van goedkope, ongeschoolde Chinese arbeiders. In 1908 waren er ruwweg 150.000 Chinezen aan het werk in de mijnen. De Afrikaners waren echter niet gelukkig met de komst van een nieuwe raciale groep.<sup>125</sup>

John X. Merriman schreef in een brief aan Jan Smuts over de 'Chinese vloek':

'I note what you say about Chinese labour; if the demoralization of Africa is to be prevented and if our population is to be kept from degradation you must rid us of that curse. The gold will never run away but if once the Mongolian gets a footing the European race will wither.'<sup>126</sup>

Het afschilderen van niet-blanken als het 'zwarte en gele gevaar' bood blanke politici de mogelijkheid hun blanke achterban te verenigen op basis van gedeelde percepties ten aanzien van ras. De bestaande onderlinge verschillen tussen stedelingen en landarbeiders, Afrikaanstaligen en Engelstaligen, en de verschillende groeperingen in de koloniën.<sup>127</sup> Voor de Boerenoorlog was er geen sprake geweest van een gedeelde identiteit bij de blanke bevolking in Zuid-Afrika, de verschillen tussen de groepen waren juist verscherpt en vergroot door de oorlogservaringen. In 1908 ontving Joseph Chamberlain een brief waarin Jan Smuts schreef:

---

<sup>123</sup> Geschreven op 4 maart 1906. In: W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 239.

<sup>124</sup> L.M. Thomson, *The Unification of South Africa*, 112.

<sup>125</sup> *Ibidem*, 13; 34.

<sup>126</sup> W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers 2*, 340.

<sup>127</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 90.

'The undersigned feel that it is necessary by a firm though a just administration of the law to make it plain to the Natives that the war altered the relations between the two white races but not between the white and coloured population of the country.'<sup>128</sup>

De zwarte bevolking hoefde zich geen illusies te maken dat de Britten de tijdens de oorlog gemaakt beloftes na zouden komen. De eenwording van Zuid-Afrika was een door de blanke politieke elite gedomineerd proces, waarin het verzoenen van de twee blanke 'rassen', de Britten en de Afrikaners, centraal stond. De vorming van de unie kwam de eigen politieke belangen van deze elite ten goede. Zo had Groot-Brittannië baat bij een stabiel Zuid-Afrika onder één gezag, en zagen de blanke Zuid-Afrikaners de unificatie als een middel de positie van de blanken te verstevigen ten aanzien van andere bevolkingsgroepen die de overgrote meerheid vormden.<sup>129</sup> De bedreiging uitgaande van de zwarte meerderheid van de bevolking was herkenbaar voor het merendeel van het blanke publiek. Door het gebruik van de 'black' en 'yellow peril' werd de antagonist, de veroorzaker van het collectieve trauma buiten de blanke gemeenschap geplaatst, waardoor iedere blanke binnen het narratief van slachtofferschap kon vallen. Op deze wijze konden Brit en Boer nader tot elkaar komen, ten koste van de niet-blanke 'ander'.<sup>130</sup>

---

<sup>128</sup> Uit januari 1908: W.K. Hancock en J. van der Poel, *Smuts Papers* 2, 65.

<sup>129</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 97.

<sup>130</sup> De Afrikaner protesten tegen de Chinese arbeiders waren succesvol, want tegen 1910 was de meerderheid van de gastarbeiders naar China gerepatriëerd.

## CONCLUSIE

Hoewel er veel over 'het collectieve oorlogstrauma' gesproken wordt, bestaat dit uit verschillende facetten. In dit onderzoek zijn drie van deze facetten onderzocht: het trauma van de concentratiekampen en de existentiële bedreiging van het Afrikanervolk door het hoge sterftecijfer, de overwinning van de Britten en overheersing van het imperialisme, en de veranderende socio-economische positie van de zwarte bevolking tijdens en na de oorlog. Deze aspecten zijn niet op hetzelfde tijdstip geclaimd of tot *collectief* trauma geworden. Individuele trauma's kunnen tot collectieve trauma's worden wanneer een traumatische gebeurtenis als markerend en van fundamentele invloed op de groepsidentiteit is. De drie genoemde aspecten van het Afrikanertrauma na de Boerenoorlog zouden alle drie in aanmerking kunnen komen om als collectief trauma gecategoriseerd te worden. Er zijn echter ook actoren nodig om een trauma te claimen.

De politieke blanke elite die aanstuurden op eenwording van Zuid-Afrika hebben enkel de veranderde rol van de zwarte bevolking aangegrepen als identiteitsbedreigend fenomeen, en hier een narratief van trauma omheen geconstrueerd. De belangen van deze elite waren hierbij fundamenteel. Het doel van de blanke elite was de verzoening tussen de Boeren en Britten en stabiliteit in het land. In de ogen van Jan Smuts zou de blanke bevolking van Zuid-Afrika zich alleen op deze wijze staande weten te houden tegenover de overgrote meerheid zwarten en kleurlingen. Anderson omschrijft nationalisme als een *Imagined Community*. De gemeenschap die door Smuts, Botha en Merriman gepropagandeerd werd bestond uit alle blanke Zuid-Afrikanen. Deze vorm van inclusief blank nationalisme werd bepaald door de huidskleur en de nationalistische loyaliteit van de burger.

'The Reconstruction era provides an example of how a time of ostensible division between the white communities in South Africa yielded a general consensus on one topic — that of "whiteness."<sup>131</sup>

De kloof die al voor de oorlog tussen de Britten en de Boeren in Zuid-Afrika bestond, maar ook binnen de Boerenbevolking, werd door de oorlog enkel vergroot. Aan het einde van de oorlog stonden *hendsuppers* en *bittereinders* lijnrecht tegenover elkaar, terwijl zij aan het begin van de oorlog nog zij aan zij vochten. Tijdens de wederopbouwperiode na de oorlog was het Afrikanervolk het puin van drie jaren destructieve oorlog aan het ruimen, en was er niet veel tijd en ruimte om stil te staan bij het oorlogsleed. Het was echter ook in het belang van de politieke elite niet stil te staan bij pijnlijke gebeurtenissen waarbij vooral de Afrikaners slachtoffer waren van de Britse oorlogspraktijken zoals het gebruik van de tactiek van de verschroeiende aarde en de concentratiekampen, en het uiteindelijke verlies van de Britten, waarna Alfred Milner het verengelsingprogramma van onderwijs en instituties opzette.

---

<sup>131</sup> J. Campbell-Miller, "Ex Unitate Vires", 89.

Dat de Ferreira raid in 1906 plaatsvond, waarin getracht werd een opstand tegen de Britten in de Kaapkolonie aan te zetten, laat zien dat de naoorlogse wederopbouw de opgelopen oorlogswonden niet had geheeld en dat er wel degelijk oppositie was tegen het beleid van Smuts, Botha en Merriman.<sup>132</sup> Ook de oprichting van organisaties ter bescherming en promotie van het Afrikaans is een teken van oppositie tegen Milners beleid. Pas na de vorming van de Unie werden deze thema's echter expliciet op het politieke vak geclaimd. Paradoxaal genoeg is Milners beleid van grote invloed geweest op de latere ontwikkelingen in Zuid-Afrika en de ontwikkeling van het nationalisme. De verengelsing van het onderwijs stimuleerde Afrikaners eigen vormen van onderwijs in te stellen, en de Afrikaanse taal serieus te nemen, hieruit kwam enkele jaren na de unie de *Tweede Taal Beweging* voort, die leidde tot consolidering van het Afrikaans als officiële taal. Daarnaast faciliteerde de verbetering van het administratieve apparaat elitevorming en verbeterde scholing.

In de jaren na de oorlog kwam ook de mijnindustrie in de Rand weer op gang, en maakte razendsnelle ontwikkelingen door. Deze ontwikkelingen gingen gepaard met industrialisering en urbanisering, wat een grote invloed had op de Zuid-Afrikaanse maatschappij. De verhoudingen tussen zwarten en blanken, en arm en rijk verschoven. In de context van deze grote maatschappelijke veranderingen was de zwarte bevolking een 'dankbaar' subject om onvrede en grieven op te projecteren. In de jaren na 1910 werd deze onvrede en vrees voor de meerderheid van de bevolking steeds verder geïnstitutionaliseerd in segregerende wetgevingen.

Waren de Boeren slachtoffers van de concentratiekampen waardoor de existentie van het volk in het geding kwam, en zij de zwarten, die ook nog eens hondsbrutaal geworden waren door de vrijheden die zij van de Britten kregen wel op hun plek moesten wijzen? Met betrekking tot het thema tot de cursus 'Goed en Fout in de Boerenoorlog' kan gezegd worden dat een *collectief trauma* bepalend kan zijn voor de notie en daarmee beoordeling van wat goed en fout is, of was in een oorlog. De 'Aftermyth' die na een oorlog gecreëerd wordt strijkt de oneffenheden en tegenstrijdigheden uit de geschiedenis graag weg om een uniform verhaal van een gebeurtenis te kunnen geven. Door succesvol een collectief trauma te claimen hebben de 'promotors van een collectief trauma een stem in het bepalen wie of wat goed en fout was. In de aanloop naar de Unie van Zuid-Afrika was dat de Afrikaner politieke elite die 'succesvol' de traumatiserende veranderingen in de verhouding tussen blanken, zwarten en kleurlingen gekaderd heeft.

---

<sup>132</sup> T. Dederling, 'The Ferreira Raid', 60.

## LITERATUURLIJST

### Boeken

- Adam, H. en H. Giliomee, *The rise and crisis of Afrikaner power* (Cape Town 1979).
- Anderson, B., *Imagined Communities* (London 2006).
- Alexander, J.C. et al., *Cultural Trauma and Collective Identity* (Berkeley 2004).
- Coetzee, J.A., *Nasie-wording in Suidafrika: 'n sielkundige sleutel vir die politieke probleem van Suidafrika* (Potchefstroom 1931).
- Gellner, E., *Nations and Nationalism* (Oxford 2006).
- Frederickson, G. M., *White Supremacy: A Comparative Study in American & South African History* (New York 1981).
- Jaarsveld, J.A. van, *Die Ontwaking van die Afrikaanse Nasionale Bewussyn: 1868-1881* (Johannesburg 1957).
- Moodie, T.D. *The Rise of Afrikanerdom: Power, Apartheid and the Civil Religion* (Berkeley 1980).
- Nasson, B., *The Boer War: the Struggle for South Africa* (Cape Town 2010).
- Scholtz, G.D., *Generaals Hertzog en Smuts en die Britse Ryk* (Johannesburg 1974).
- Sparks, A., *The Mind of South Africa: The Story of the Rise and Fall of Apartheid* (London 1990).
- Thomson, L.M., *The Unification of South Africa, 1902-1910* (Oxford 1960).
- Vatcher Jr., W.H., *White Laager: The Rise of Afrikaner Nationalism* (London 1965).

### Contemporain

- Hancock, W.K. en J. van der Poel, *Selections from the Smuts Papers: Volume 2, June 1902 – May 1910* (Cambridge 1966).
- Reitz, F.W., *Een Eeuw van Onrecht* (Dordrecht 1900).

### Artikelen

- Boje, J. en F. Pretorius, 'Kent gij dat volk: The Anglo-Boer War and Afrikaner identity in postmodern perspectives', *Historia* Vol. 56 (2011) 59-72.
- Campbell-Miller, J., "'Ex Unitate Vires": Elite Consolidation and the Union of South Africa, 1902-12', *Canadian Journal of History* Vol. XLV (2010) 83-103.
- Changuion, L., 'Settling old scores, or just caught in the crossfire?' in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 217-230.
- Cuthbertson, G en A. Jeeves, 'The Many-Sided Struggle for Southern Africa, 1899-1902', *South African Historical Journal* Vol. 41:1 (1999) 2-21.
- Dederling, T., 'The Ferreira Raid of 1906: Boers, Britons and Germans in Southern Africa in the Aftermath of the South African War', *Journal of Southern Africa Studies* Vol. 26:1 (2000) 43-60.

- Eriksen, T.H., 'Ethnicity versus Nationalism', *Journal of Peace Research* Vol. 8:3 (1991) 263-278, 266.  
Via: [http://www.scribd.com/luisa\\_girardi/d/55253270-ERIKSEN-Thomas-Ethnicity-Versus-Nationalism](http://www.scribd.com/luisa_girardi/d/55253270-ERIKSEN-Thomas-Ethnicity-Versus-Nationalism)
- Giliomee, H., 'Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915', *Journal of Southern Africa Studies* Vol. 14:1 (1987) 38-63.
- Grundlingh, A., 'The Bitter Legacy of the Boer War', *History Today* Vol. 49:11 (1999) 21-25.
- Heyningen, E. Van, 'Costly Mythologies: The Concentration Camps of the South African War in Afrikaner Historiography', *Journal of Southern African Studies* Vol. 34:3 (2008) 495- 513.
- Krog, A., 'Untold damage of Anglo-Boer War', *Democracy in Action* Vol. 8:5 (1994) 19.  
Via: [http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com\\_displaydc&recordID=DeAug94.1017.0243.008.005.Aug1994.16](http://www.disa.ukzn.ac.za/index.php?option=com_displaydc&recordID=DeAug94.1017.0243.008.005.Aug1994.16) (27 Mei 2012)
- Liebenberg, I., 'Jan Christiaan Smuts and somatic experience: From guerilla to holist and back again' in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 87-122.
- Magubane, B.M., 'Gold. Imperialism and Racism: White hegemony and racial oppression in the aftermath of the Anglo-Boer War', in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 231-250.
- Maphalala, J., 'The immediate impact and later consequence of the war in Southern Africa', in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 200-216.
- Nixon, C.R., 'The conflict of Nationalisms in South Africa', *World Politics* Vol. 11:1 (1958) 44-67.
- O'Leary, B., 'Ernest Gellner's diagnoses of nationalism: a critical overview, or, what is living and what is dead in Ernest Gellner's philosophy of nationalism?', in: J. Hall ed., *The State of the Nation: Ernest Gellner and the Theory of Nationalism* (1998) 40-88.
- Schmidt, B., '*Creating Order*': *Culture as Politics in 19<sup>th</sup> and 20<sup>th</sup> century South Africa* (Nijmegen 1996).
- Snyman, I., 'Processing the scars of war', in: I. Snyman ed., *A century is a short time: new perspectives on the Anglo-Boer war* (Pretoria 2005) 474-501.